

DISCURSOS

LEÍDOS EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

D. JOSÉ PIN Y SOLER

EL DÍA 15 DE FEBRERO DE 1914

BARCELONA

IMPRENTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD

CALLE DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1914

DISCURSOS

LEIDOS EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

D. JOSÉ PIN Y SOLER

EL DÍA 15 DE FEBRERO DE 1914

BARCELONA

IMPRENTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD.

CALLE DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1914

JOAN LLUIS VIVES

Senyors Acadèmichs:

Es sempre causa d'encongiment y timidesa lo fet de tenir de disertar en presència de varons doctes en tota mena de disciplines, no per propi impuls, sinó per obediència a un cert ritual.

Ell vos imposa avuy, honorables senyors, la fatiga d'escoltar-me y a mi la suau violència de llegirvos un discurs que, portes closes, cadahú de vosaltres hauria pogut fullejar reposadament en son alberch, seguint o deixant les planes estampades, sense obehir més que al pler o al despler que llur lectura podés causarli. Lo Reglament s'imposa! siàume benèvols, he de parlarvos.

No temàu però una llarga assentada, pagaré lo meu escot acadèmich en breus paraules, dihentvos per començar, dihentvos senzillament, no com recurs d'elocució, sinó porque és la veritat estricta, que si he acceptada la garlanda que m'oferieu enlayrantme fins a la dignitat d'Acadèmich, no ha sigut tant per héure'l goig de venir aquí a disertar, com pera poderme asséure sovint aprop vostre y escoltar dictats de saviesa.

Grans mercès per l'honor que m'heu feta, y pera millor demostrarvos lo meu agrahiment, quan sia dels vostres, cercaré ocasions de servir aquesta secular Corporació... que, segons lo parer dels qui encara no som del tot Acadèmichs, potser no rumbeja tant com li pertoca, per mor de la seva colectiva, exagerada modestia.

Pensèm molts que la Real Academia de Bones Lletres de Barcelona ha fet massa temps com la recatada donzella de qui ningú té *may rès que dir*; lo qual, si casulanament és un mèrit, per ventura no ho sia del tot dins la vida corporativa, car l'extremada reserva produheix fredor externa, general indiferencia.

Tractaré, donchs, jo, modest neòfit, un cop instaurat, de demostrar lo meu bon zel per l'Academia, ajudant, tant com la meva poquedat ho permeti, a que en ella no's produheixi aquell fenòmen anotat per l'historiador eximi que avuy la presideix, de que, sense que li prenguessin les coses, ella matexa les amollava, planyentse després los Acadèmichs, planyentnos després tots los Catalans de que no teniem lo per nosaltres abandonat.

Una de les coses que'ls vostres predecessors, no diré's deixaren pendre, una de les coses que'ls vostres predecessors malmeteren, fou l'influencia que, basada en lo saver, la virtut y la riquesa, hauria pogut exercir la llur Academia; acontentantse sempre aquells sants varons, que ja per encongiment se titllaren de *Desconfiats*, acontentantse de ser veus reflexes, may veus inicials; arribant al punt, en època no molt llunyana, de que lo més gran nombre dels Acadèmichs que immediatament vos precediren no volgueren ser *amos* dels bens immobles, de les finques que l'Estat los donava... senzillament perque aquella riquesa material brindada a la Academia era d'origen corporatiu religiós... Com si'l conreu de les Bones Lletres no fos una religió, com si lo que havien usufructuat uns Religiosos; per professió, no haguessin pogut usufructuarho altres Religiosos, en lo sentit de bons cristians y de profèssos en l'Ordre del Saver y de la Gentillesa.

Mes lo fet, fet és ja! No podèm més que alabarho si trobèm que fou per fi de bé, o deplorarho, si trobèm que fou un erro; y com sia que al parer de molta gent entesa la vida d'aquesta Corporació hagi sigut sempre massa ubaga, tractarèm d'ajudarvos, si l'ocasió's presenta, y si no's presenta, vos ajudarèm a ferla presentar, a fi de que la nostra Academia tinga definitiu y decorós hostatge, a que una institució ja dues voltes secular no segueixi vivint a precari; a que'l riquíssim arxiu seu y biblioteca puguin ser còmodament visitats y estudiats; a que l'Academia pugui rebre en les seves aules, auditors de la terra, y d'altres vinguts de fora, fent de manera que, al tenir espay per mœurs, claror per treballar, se mogui y treballi, fins que'l seu parer sia atès, especialment sobre materies de la seva compe-

tència exclusiva, y que per la curtedat a que'm refereixo han sigut abandonades entre mans inexpertes.

Cal volerho; cal, al modest parer del catecúmen que franqueja la vostra porta, perque la feyna que feu li és simpàtica, cal influir en lo viure espiritual de Catalunya, a qual efecte és ja d'alabar, pera conseguirho, la bona costum instaurada de no disertar sempre en Castellà, lo qual produhia'l contra-sentit d'una Academia de la llengua, sense llengua, d'un organisme viu que semblava una cosa morta.

Y no cregueu senyors Acadèmichs, que'm dicti eixes paraules lo desamor a la llengua Castellana, ni tampoch lo desamor a totes y quiscuna de les regions que, juntes, són la nostra Espanya, car soch precisament un dels Catalans a qui més sovint ha sigut retret son ardorós espanyolisme.

He dit en altres llocs y he pensat sempre, que'ls Espanyols de tota llengua erem fa molts anys solidaris; que la gloria o malventura espanyola a tots afectava; que era antinacional, atentatori a un ordre de coses sacratíssim, no véure en les grandeses o tristor dels temps y de les regions espanyoles més que fets locals, interessos de determinats habitants de la gloriosa Iberia.

He pensat sempre, y ho he dit de paraula y per escrit, referintme a coses de lletres, que «si'ns agrada recordar, y » que'ns recordin, los nostres cronistes, iguals o superiors als » Froissart, als Joinville, als Ayala, alguns, en Muntaner per » exemple, model de franquesa militar, d'honestedat, de bon » homia, fins d'hermosura en la manera; y si recordèm los nos- » tres llichs d'abans la *fusió*, que si no'ns haguessim *fusionat* » haurien sigut dignes continuadors de l'altesa y amplitut ab » que ells començaren, y'ns delectan los dictats del nostre Jordi » de Sant Jordi

«Tots jorns aprench y desaprench ensemps»;

» y si En Jaume Roig ens agrada y en Roiç de Corella ens sembla » joliu, per què no confessarnos devots d'aquella melmelada que » són los dictats de fray Luis de León

*Quando contemplo el cielo
de innumerables luces adornado,
y miro hácia el suelo
de noche rodeado*
.

» y allò parafrasant un psalm

*...Señor tu alteza
¿Qué lengua hay que la cuente?
Vestido estás de gloria y de belleza
Y luz resplandeciente.
Encima de los cielos desplegados
Al agua diste asiento.
Las nubes son tus carros, tus alados
Caballos son el viento...*

» y si En Boscà ens sembla superior, per què no trobar superioritat en aquell delectable y malventurat Garcilasso tan amich seu, en aquell valent soldat y poeta exquisit, que'ls deus devien estimar massa, segons lo jove que'l prengueren...

*Oh dulces prendas por mi mal halladas,
dulces y alegres cuando Dios quería
juntas estáis en la memoria mía
y con ella en mi muerte conjuradas*
.....

» y si entre'ls prosadors, En Bernat Metge y son *Somni*, volèm que sien *considerats*, per l'impressió d'intens humanisme que'ns dóna, y si volèm que'l Crestià d'En Francesch Eximenis sia una bella enciclopedia, per què no posar al costat, a dalt, a baix, però ben a la vora d'En Bernat Metge, a Hurtado de Mendoza?; al costat, a dalt, a baix, però ben a la vora de l'Eximenis y son Crestià, Sant Isidoro y ses Etimologies?

» Tot lo d'Espanya és propi dels espanyols, lo tangible, lo ponderable, boscos y mines, rius y ciutats, monuments y popular caseriu; lo immaterial y ètich, drets y prerrogatives, grandeses morals y petiteses. Patria és lo conjunt de coses viscudes personalment o per remembrança; y la Patria, gloriosa o abatuda, cal amarla sempre.»

Y havent dit y escrit lo que'm permeto citar, no perque sia digne de recordança pel fet d'haverho dit jo, sinó perque'm sembla pertinent, tractantse de coses sagrades, quals són la llengua y l'amor a la terra nativa, siem també permès dir y repetir que pel bon nom d'una Academia catalana era indispensable

ble que en són sí, la llengua que tots parlèm hi fos no solament permesa o tolerada, sinó assiduament cultivada, minuciosament estudiada, polida, fixada.

Com acabo d'expressar-me s'hauria expressat, en lo essencial, aquell català entusiasta del nostre Dret, de la nostra llengua y costums, de qui, per voler vostre, he d'ocupar lo lloch, l'espai geomètrich, may la plaça que ell sapigué guanyarse com juríconsult, com economista, com mestre de ben dir, de rectament pensar.

Don Felip Bertràn de Amat fou verament lo varó just, prudent y scienciat de qui tothom rebia ensenyança o adjuditori. Fill, net, bisnet de magistrats; educat entre ciutadans que havien viscut en mitj del tràngul belicós y filosófic d'ara fa cent anys, prengué, del medi hon s'era educat, lo valor cívich; del medi hon s'era instruhit, l'amor a tot lo que és bell y dignifica.

Havent tractat en sa primera juvenesa aquells doctors *in ulroque*, aquells ex diputats catalans a les Corts de Càdiz que tenint encara un peu dintre l'Universitat de Cervera se dalien per idees que'ls semblavan noves, prengué d'ells lo ferm nacionalisme y l'amor per idees que ells tenien per nobles y generoses, essentne testimoni llur veneració per lo antich espanyol y llur entusiasme per lo que venia de França, lo fet d'admetre normes de pensar galicanes y de combatre estols d'homens armats, que també venien de les Galies. Combatentlos però, no tant pel baf d'Enciclopedia que arreu escampavan, com pel caràcter d'invasors arbitraris que'ls imposava aquell gran Capità, qui, erradament, s'imaginava (prou més tart ho deplorà) trobar dintre Espanya grans senyors, mares de familia, prelats y gent populana, per l'estil d'aquell Rey Carles IV, d'aquella Regina Maria Lluïsa, d'aquell Princep d'Asturies, d'aquells Ministres y seguici reyal, que tant d'aprop havia vistos a la frontera, que tant baixament l'havien adulat a Bayona.

Lo nostre don Fèlip, al romandre orfe d'un pare, de qui havia rebuda sòlida educació y de qui heredava un bon patrimoni, jove com era, de bella presència y gentils maneres, hauria pogut lliurar-se a les ocupacions dels qui no'n tenen, donarse a l'oci, esdevenir lo que llavors ne deyen un *pelimetre*; mes ell, sentintse mantenedor d'una gran ilustració familiar, volgué emular los magistrats íntegres de qui portava'l nom patern;

volgué que'l nom matern, que tant amunt havien posat aquells dos bisbes Torres Amat, ⁽¹⁾ oncles seus, no caygués en desmèrit, y a casa seva, en lo lloch d'honor del seu fogar, devant les imatges venerables de tots aquells progenitors, tenint a tret llibres antichs, que tots ells havien fullejat, consultantne de moderns, que ell ab gran cura adquiria, s'ocupà fervorosament de més y millor enriqueirse esperitualment, fentse competent en questions jurídiques y de belles lletres, obtenint, quan era quasi un escolar, lo premi que *La Real Academia de Jurisprudencia de Madrid* li adjudicava per son treball *Sobre la propiedad literaria*...

Y aquell èxit que hauria afalagat un jove de menor força moral, en lloch d'engrehirlo, l'esperonava, li feya empendre tasques més ardues, feynes que desinteressadament realisava y que ben aviat li valien, abans la trentena, la confiança dels seus conciutadans, que l'enviavan al Congrés ab l'investidura de diputat a Corts per Barcelona.

Anà a Madrid, y dintre aquell nou medi persistiren en ell los seus afanys d'home estudiós y patriota, ocupantse ab gran zel y singular preferencia dels qui, no per serli individualment desconeguts, li eren menys cars, ocupantse dels desvalguts, dels invàlits del treball, dels ancians; obtenint dels poders públichs les llicencies necessaries pera fundar a Barcelona, junt ab altres bons patricis, la *Caixa d'estalvis y pensions per la vellesa*; y un cop realisada aquella gran obra, al vèurela consolidarse, sempre amatent als fets y controversies de que era testimoni, deixant lo nou Institut en mans expertes y ocupantse ell tot seguit de lo que sempre l'atreya, condensant lo molt que sabia en un assaig de gran mèrit sobre noves tendENCIES literaries, assaig que intitulava: *De la primitiva Escuela Romántica*.

Home de lletres, en lo sentit més enlayrat, ab sa doble competencia de Jurisconsult y d'Humanista, a cada punt donava a conèixer per oracions acadèmiques, per obres estampades en diaris y revistes, nous elements d'estudi sobre l'objecte preferent del seu amor de Català y d'home de lleys, lo nostre *Dret*. : y tot lo fruyt de les seves investigacions, los seus entusiasmes, cristallissava en la valenta campanya, de la qual *La exposición sobre la base 7.ª del proyecto de Codificación* fou la lluminosa conclusió.

(1) Especialment lo bisbe d'Astorga don Fèlix, un patrici venerable que no ha tingut digne continuador en sa feyna biogràfica-bibliogràfica. Essent curiós, pera dirho de passada, que ningú s'hagi emprós seriament a Catalunya una ley d'estudis que nostres cosins Aragonesos y Valencians han conrehuat sempre ab lluhiment.

L'ilustre acadèmich de qui tant feblement relato'ls mèrits y virtuts, jurisconsult, diputat, senador, President d'Academies, visqué sa vida de scienciat, de perfecte gentil-home, de gran patrici, deixant arreu perenne testimoni de sa bondat, de sa superior cultura.

Vosaltres que'l tractareu, que tant sovint poguereu escoltar-lo, direu sens dubte que pera fer la seva apologia hauria calgut un apologista de gran mèrit; tindreu rahó, ho reconech, però no n'haurieu trobat de més sincer y de més devot a sa memoria.

Y ara, senyors Acadèmichs, terminat lo meu pobre elogi de l'insigne Acadèmich que fou mon predecessor, me permetré parlarvos d'altre gloriós varó, no precisament català de lo que avuy es la Catalunya administrativa; vos parlaré d'un català de Valencia, que en 1500 era més ciutat nostra, en lo sentit familiar, que no ho és ara; vos parlaré del filosof insigne, de l'educador, del poligraf, del sant homie anomenat Joan Lluís Vives y March.

En Joan Lluís Vives vegé la llum diurna lo 6 de Març d'aquella anyada feconda que porta'l milèssim de 1492.

Nasqué a Valencia, la Valencia de vora'l Mediterrani, la *Valentia Edetanorum*, essent sos pares En Lluís Vives y Na Blanca March, abdós de familia distingida: los Vives en armes, los March en lletres.

En l'estol conqueridor de l'alt Rey En Jaume hi figuran uns Vives, avis seus, y entre'ls Marchs, de qui sa mare venia, resplandeixen En Pere March, y'l gran Ausias.

Lo carrer hon los pares d'En Joan Lluís s'estavan duya un nom per demés pintoresch: «Carrer de la taberna del gall»; més tart se digué «carrer de Ribelles» y, més tart encara, «carrer del torn vell de Santa Tecla y carrer de la Soletat».

Inútil cercar avuy dia, a Valencia, l'alberch hont lo nostre Vives nasqué. Es ja pols fa molts anys. Consequència de tragedies antisemitiques, barri, carrer y hostatges foren barrejats de soca y arrel; devia trobarse però, no gayre lluny del carrer actual de «Luis Vives» entre'l carrer de Mar y'l de la Pau.

L'infant estudià en la seva ciutat nativa, y encara que no tenint la sort de ràure ab mestres meritissims, aprengué aviat lo que uns o altres li ensenyavan, essent, als 15 anys, l'orgull de la llavors moderníssima Universitat Valenciana, en quals aules

lo doctor Geroni Amiguët, un Tortosí, y Mossèn Daniel Sisó, un Lleydatà, emprendats de la seva facilitat d'aprendre, l'aixecaren quasi fins a la dignitat de mestre, encarregantlo de combatre l'innovador Antonio, qual gramàtica llatina, ⁽¹⁾ adaptada per Pere Badia ⁽²⁾ y declarada obligatoria en les escoles, venia a pertorbar la vera sciencia, segons lo Dr. Amiguët pretenia.

Pretensió, sia dit en sa defensa, que'l bon doctor esmenava més tart, publicant aquí, a Barcelona, un llibre apologetich d'aquell Antonio, de Lebrija, abans per ell tan combatut.

Lo pare d'En Joan Lluís, los seus pares y parents, entre ells Mestre Enrich March, professor de Jurisprudencia a la nova Universitat, quan en 1508 la terrible peste que'ls recordava la qui en 1494 havia causat tan gran mortandat los forçà a fugir de Valencia, tement que'l minyó *perdés los estudis*, l'enviaren a París, recomanat als nombrosos espanyols que hi estudiavan, o hi ensenyavan, trobantse'l jove Joan Lluís, a l'arribar a la capital francesa (1509), ab lo doctor Lax, Gaspar Lax, de Sarriena, qui als 21 anys hi professava matemàtiques, y qui als 26 publicava un llibre que li valia grans elogis: *De termino et exponibili*; s'hi trobava, ab lo doctor Dolç, ab lo doctor Celaya y'l doctor Enzinas, *que enseñaban con gran crédito la filosofía, el cual, totalmente vino a tierra el día que Luis Vives lanzó contra ellos su diatriba: «In pseudo dialecticos»*, com diu, ab no absoluta justesa, En Menéndez y Pelayo ⁽³⁾ car, especialment Enzinas (Fernando), *no perdió del todo su crédito*, continuà ensenyant. Fou mestre d'altre Enzinas (Francisco), germà menor seu, o nebot, que mové gran fressa ⁽⁴⁾.

(1) Introductiones in Latinam Grammaticam seu de sermone latino, Salamanca 1481 (?). Completamente refundido por su autor en las ediciones de 1488 y 1495.

Gramática que nuevamente hizo sobre la Lengua Castellana Antonio de Lebrija en 1492. Reglas de Ortografía en la Lengua Castellana, 1517.

(2) En 1505 se imprimió en Valencia, por Spindeer, un arreglo de la Gramática hecho por Pedro Badia, que fué señalado de texto en las escuelas. — (M. y P. Ciencia Esp.^a, t. 3, p. 264).

(3) Ciencia Española, página 183, t. III.

(4) Francisco Enzinas es aquell jovenet, acusat d'heretgia a Bruxelles a instancia de Pedro de Soto, confessor de Carles V, per una traducció castellana del Nou Testament: *El nuevo testamento de nuestro redemptor y salvador Jesu Cristo, traducido del griego en lengua castellana por Francisco de Enzinas, dedicado a la Cesárea Majestad — En Amberes en casa Esteban-Meerdano, el anno MDXLIII*; un Enzinas, deixeble d'aquell de París *que enseñaba con gran crédito la filosofía*, nat a Burgos y enviat pels seus pares a Lovaina pera que hi estudiés en les mateixes aules hon encara ressonava la veu d'En Vives, un heterodoxe encausat en 1543, 45, segons ens relata ell mateix en certa *Memoria* escrita en un llatí polit y, curulla de notes, d'interessantíssims detalls, que's troba manuscrita en bella caligrafia castellana, tota ornada de perfils y caragols, a la biblioteca del Gimnasi d'Altona, d'hon és exida en 1862 pera ser es-

La diatriba den Vives fou publicada en forma d'epistola dirigida al seu amic Joan Fort (Sterch, Fortis) condeixeble seu y compatrici, com ho era també Pere Iborra, aragonès, igual que'l doctor Lax; com ho era aquell Miquel Santangel fill del Santàngel, de niçaga jueva, que havia combinat lo negoci dels viatges de Colom vers terres incògnites, un quasi Català, per sa muller, que era Gironina.

Ab ells y altres estudiants de provincies espanyoles diverses, visqué lo nostre Joan Lluís los primers mesos de la seva estada a París, distingintse aviat entre la gent escolar per la seva gran erudició y clara inteligencia, essent admès a la Sorbona pera donarhi lo que avuy ne diriem *Conferencies* sobre autors antics, o bé lectures de composicions seves, inèdites.

En Vives tingué a París, entr'altres mestres lo doctor Joan Dullard, de Gand, de qui ell sempre parla ab elogi, encar que mantenedor de maneres de veure que no eren les seves; aquell mestre que li deya: quan més sies entés en lletres, menys apte seràs com dialèctich y teòlech «*quanto eris melior grammaticus tanto peior dialecticus et theologus*», entenent en Dullard per *grammaticus*, y entenentho tots los Humanistes, l'estudiant d'Historia, de Biografia, de Poesia; en altres termes, lo *litteratus*, citant en Vives com exemple de l'apreci en que deu ser tingut lo Gramatich, los mèrits del gran Antonio de Lebrija «que per la suavitat y lo estès de la seva erudició hauria pogut pretendre a

tampada ab una traducció en francès de l'època que és ben bé una peça delectable; text y traducció a cura dels editors de la *Collection de mémoires relatifs à l'Histoire de Belgique* — Muquardt, ed. Bruxelles, 1863, 3 t.

Un altre doctor Ezquinas, germà més jove, fou cremat de viu en viu a Roma y ell, en la seva *Memoria*, diu que Pedro de Soto era un ignorant, un ase, ... però de la *Memoria* mateixa resulta tot lo contrari. Pedro de Soto, home de bon seny y patriota, patriota, com s'ho és vivint lluny de la terra, estava afligit de tenir d'intervenir per qüestions d'heretgia en negocis que perjudicavan lo bon nom Espanyol. Estava apesarat de ser rigurós ab un jove *hidalgo* castellà y'l tingué pres a la *Vrunte* de Bruxelles fins que's convencé de que era inútil voler dissuadir aquell exaltat, permetentli escamparse de la presó, quals portes Ezquinas trobà obertes (segons ell) per voler de la Providencia Divina... no perseguintlo En Soto, quan després d'aquella fàcil evasió Ezquinas se'n fou a viure a casa d'un oncle seu, comerciant a Antuerpia a quatre passes de Bruxelles.

Diu d'ell: *oratione hispanica utebatur quia latine loqui non poterat* (p. 226). *Petrum a Soto Caroli Caesaris poenitentiarum sine grammatica esse disertis verbis affirmare audeo, quod ipsum mecum t'stabuntur non pauci eruditi homines, quos nominare possem, qui ipsum loquentem audiverunt* (p. 228). Lo de que Pere de Soto fos un *asinus* és altra exageració de l'atardit Ezquinas, un presumit, un jove *modernista* — sempre n'hi ha hagut — que pel fet de que's cartejava y conexia personalment Melanchton, quals lliçons havia escoltades a l'Universitat de Witemberg, se creya un ser prodigiós, tractant d'ignorant un home qual inferioritat mental, segons ell, consistia en parlar un llatí poch castigat. Una d'aquelles acusacions tant freqüents entré humanistes, que per un verb irregular mal conjugat, per una concordança dubtosa, per un solecisme, se tractavan mutuament de barbres d'ases de gutxos.

les posicions més enlayrades y que a tots los honors preferí lo de ser exclusivament un *grammaticus*». (*De causis corruptarum artium*).

Mentres lo nostre Vives tractava de doctorarse, a París, seguint los cursos del Col·legi de Beauvais, segons lo seu biògraf, Van den Busshe, frequentant també les aules del Col·legi de Montaigu, fundat en 1304 per la reina Joana, esposa de Felip lo Bell, perdía, a València, son pare, qui, al morir, dexava a sa muller lo poch que possehia.

De son pare'n diu, en ses epístoles, que era molt afectuós, que no feya res sense consultar la seva dona, que may lo vejé sever per ella; y de sa mare, que era de gran modestia.

«La meva mare Blanca, casada als 15 anys, no l'he vista » may malhumorada ab mon pare. (Blanca, mater mea, quum » in conjugio quindecim egisset annos, numquam a me visa est » litigare cum patre, etc., etc. *Institutione Feminae Christianae*, » Lib. 2.) Tenia constantment als llavis dues frases que ja eren » com proverbis. Quan volia afirmar que creya una cosa, s'ex- » presava com si fos mon pare qui parlés. Sovint he oït dir al » meu pare, que Scipió l'Africa y Pomponius Atticus may havien » resolt cap negoci sense consultar llurs mares... ni jo tampoc » he prèns may cap resolució important sense consultar la meva » dona, lo qual és encara més meritori».

La bona amistat dels pares den Vives era proverbial a València, y ell, de sa mare especialment, no cessa de ferne l'elogi — «No n'hi ha hagut cap que hagi amat son fill com la meva » m'ha amat a mi» (*nullum filium mater tenerius amavit quam mea, me*) diu en un passatge de gran tendresa filial, «mereix ser posada entre'ls rengles de les santes». — «Potser hi haurà qui » trobi que cometo irreverencia dihent que la meva mare era » una santa, l'amor filial m'excusi.»... y sempre que parla d'ella repeteix qu'era de molta virtut y clàr judici, sóbria de moviments, curta de paraules, reservada.

També era ell reservadíssim, fins apocat; sense brahó pera pidolar, y, naturalment, no pidolant, no obtenia.

Per altra part, com sia que en vida de son pare, o després, al ser orfe, ni parents ni amichs haguessin tractat de ferli aprofitar lo que sabia pera tréuren, a Espanya, un guany immediat dedicantlo a la Medicina, la Jurisprudencia, les Armes o bé'l Sacerdoci, l'home's trobà Doctor, però sens esma pera fer rajar d'aquell diploma lo seu aliment corporal quotidià; car les pures

Humanitats eren per ell, a París, y ho són encara per tothom, arréu, poch productivols de numerari.

Ademés, en aquells dies (mitjans de 1511), rompudes les relacions entre'l Rey d'Espanya y'l de França, (Ferran V y Lluís XII) se passà una tongada en que'ls Espanyols no eren gayre ben vistos a París, lo qual feu pensar al Vives en tornar prop del seus. Mes sia que uns parents que tenia a Flandes l'ha guessin cridat, sia per desitg seu de córrer món, en lloch d'entornarsen a Valencia se'n anà a Bruges...⁽¹⁾ que després de tot, en 1512, no era tant lluny de Valencia com ara.

Bruges, Bruxelles, Gand, Antuerpia, Lovaina, eren prolongacions de la Patria, y a Bruges especialment, empori de comerç, plaça de gran tràfeh, residien moltes families peninsulars que, confiades en la *Fortitut* de l'Estat, s'hi dedicavan a l'intercanvi de tota mena de fruyts y merceries manufacturades: vins, fustes, grans, olis, llanes, teixits, torrices... productes portats y emportats per naus del Cantàbrich o de Galicia, que en una setmana, essentlos favorable'l mar, se presentavan de Vigo, d'Avilés o de Santander, devant les platjes d'Ostende, los molls de Flessinga o'l port de Damme, qu'eren a la setzena centuria gràus comercials de Bruges.

En Joan Lluís posà a casa dels seus parents, quals caps de casa, en Bernat Valldaura⁽²⁾ y sa muller Na Clara Servent, eren pares de tres fills jovenets y d'una filla.

Aquets infants Valldaura foren los primers deixebles seus; mes, aviat ne tingué d'altres, car durant aquella primera estada seva a Bruges, a més de les lliçons als fills Valldaura, anà a donarne de públiques a l'Universitat de Lovaina, lleginthe l'obra qu'acabava de compondre (1514) *Christi triumphus*, una mena d'alegoria en que figuran condeixebles y mestres seus, una composició a la manera Platoniana, una exaltació del cristianisme sobre'l paganisme, que ja havia llegida a les aules de París.

A Bruges, durant la seva primera estada, conegué y's feu amic del gran metje Juan Martínez Población⁽³⁾ qui després fou metje del rey de França, un Valencià de qui ell escriu en los

(1) En llengua Flandresa, Brugghe vol dir pont.

(2) En un passatge del *In pseudo dialecticos*, del 1519, abans d'esdevenir gendre den Bernat Valldaura, referintse a Nicolau Valldaura, més tart cunyat seu, diu: *Nicolao Valldaurae consanguineo meo*.

(3) Juan Martínez Población, a més de gran metje, era entès en moltes matèries. Ho proba'l seu llibre sobre l'as de l'Astrolabi: *De usu astrolabii compendium*... dedicat a Francisco López del Rincon. — París, 1546. — Ex. typ. Jean Barbey.

seus comentaris al *De Civitate Dei*, de Sant Agustí «Afirmo que » en la seva theoria física es tant exacte que'ls físichs antichs » may han escrit rés de tant clar sobre certa malaltia y si ho » han fet, llurs llibres s'han perdut, o bé són desconeguts». Sense dir però, si coneixia *La Theoria* de Martinez Población per haverla llegida o per haverla ohida exposar verbalment per l'autor, ni donar lo nom de *la certa malaltia*, que sens dubte era la *Psora*, aquella *Psora* que tant preocupa a Erasme, que tant sovint retréu en sos Colloquis, una peste innominada que causava nombroses víctimes, y que per repugnancia, la gent espanyola e italiana anomenavan *mal gállich*, los francesos, *mal napolità*; saxons, holandesos y brabançons, *mal espanyol*.

Allí intimà ab lo Rector de la seva Parroquia, Reverent Marcus Laurinus y ab lo jove canonge Joan Favinus, humanistes de mèrit, allí guanyà l'amistat del jurisconsult Francesch Craneveldt, y també és molt verossimil que a Bruges vegés per la primera vegada Erasme, qui en 1517 hi passà lo mes de juliol anant a Basilea, a casa l'impressor Froben, d'hon tornà als Països Baixos fixantse durant tres anys a Lovaina pera ajudar lo seu amich Geroni Busleiden en la seva empresa d'obrir un colegi per l'estudi de l'hebreu, lo llatí y'l grech, lo *Collegi de les tres llengües*, inaugurat lo mes de setembre de 1518 y hon Erasme disertà en presència de molts estudiants y mestres, entre'ls quals lo nostre Joan Lluís, qui no trigà gayre en ser apreciat a Lovaina com erudit, y estimat com home.

Tant En Vives se feu ben voler de tothom, que'l gran senyor de Chièvres (tres anys després Duch de Soria y primer ministre de Carles V) lo prengué com preceptor d'un seu nebot, lo jove Príncep Guillem de Croy, qui, als divuyt anys, era ja Bisbe de Cambray, un jovenet, germà d'altre prelat, també molt jove, y també bisbe, lo futur primer Duch d'Arschot.

En Joan Lluís començava bé la seva carrera. Son deixeble, que, com pot suposarse pels seus pochs anys, devia ser poch expert en Jurisprudencia y Teologia, escoltava les seves lliçons, seguia les seves ensenyances y aprenia d'ell la manera de portar la mitra d'arquebisbe de Toledo, ensemps ab lo capell roig de Cardenal que son oncle omnipotent acabava d'obtenirli... aquell *Señor de Xebres* que Felip lo Bell posà de tutor a son fill Carles, y que l'Infant Carles, ja Rey, a la mort de son avi (Ferrán V, 23 Janer de 1516) conservà com Conseller, enlayrantlo a la dignitat de Primer Ministre, al ser proclamat ell Empera-

rador; (en 1519, quan tenia 19 anys) aquell de Xebres, de qui'ls Espanyols tant foren descontents, per la seva rapacitat y maneres alteroses, per la poca mira ab que's movia pera obténir quelcom per ell o pels seus y qual mitra de Toledo per son nebot, lo dexeble d'En Vives, fou una de les causes dels grans rimbomboris que's mogueren a Valladolid, y'ls rimbomboris, una de les causes que forçaren lo Senyor de Chievres a entornarsen als Països Baixos ⁽¹⁾, d'hon ja no vingué més, morint, encar jove, en 1521, a Worms, diuhen si enmatzinat.

La mitra de Toledo y la Porpra Cardenalicia pera son amat nebot Guillem, les havia conseguides del Papa Lleó X (Joan de Mèdiei), qui en aquells dies desitjava atraures la bona gracia del sol ixent, que era'l Rey Carles, y'l jove deixeble d'En Vives havia sigut fet Cardenal ab gran pler y gaudi de parents y amichs.

Rebé'l seu capell de mans d'un legat del Papa, a la Catedral de Middelburg, capital de la sorralenca illa de Walcheren, pronunciant congratulacions, discursos en bell llenguatge, que'l nostre Vives, mestre en belles paraules, en delicats conceptes devia haver inspirat.

Y perque's produí la rara coincidencia de que un prelat de niçaga Catalana, lo Cardenal Lluís d'Aragó ⁽²⁾, assistís a la cerimonia de la remesa del capell, volem copiar, traduhintles, qualques ratlles d'un document hont la cerimonia és relatada.

Un document que jeya ignorat de tothom a la Biblioteca de Nàpols, fins que en 1893, tot regirant papers antichs, fou desco-

(1) Mentres estigué per aci fou l'hoste de Barcelona llavors del Capítol del Tusó d'or, tingut dintre'l Chor de la Seu los dies 5, 6, 7 y 8 del mes de març de l'any 1519 de la Nativitat, o sia'l 1518 de l'any de l'Encarnació, y no fa gayre, en 1907, pera enviarho a l'Exposició de la Toison d'or, a Bruges, tinguerem l'ocasió de fullejar y posar en llengua francesa la descripció del tal Capítol, que fou una festa senyalada... «Dissapte a 5 de mars lo Rey Nostre Senyòr» (diu lo manuscrit que's troba a l'arxiu de la Seu) comença d' fer las festas d'l Tuson que per aquella jornada, dias ha avia assignada les quals se feren ab lo modo següent... Primerament... (anavan tals y quals) ab trompetas y clarins sonant devant los Cavallers de dit orde del Tuson, entre los quals era... lo Almirant de Casulla, el Duch de Alba... lo Marqués de Brandebourg... y Mosciur de Xebre... que per cert tingué la traça de fer donar lo collar de l'ordre a un parent seu... «Foren elegits Cavallers del Tusó... très haut, très excellent et très puissant prince Segismund Roi de Pologne 1er du nom, Messire de Luxembourg, Messire Adrien de Croy, Seigneur de Beaurain».

(2) Lluís d'Aragó, net de Ferrante 1.º, nebot de la llavors reyna d'Hongria, donya Maria, germana de Carles V., parent de la família reyal d'Espanya. Nat en 1475, molt jovenet, en 1492, havia presa per muller Batistina Usodimare, que perdé als pochos mesos de matrimoni. Un cop viudo, rebé ordres, y tres anys després Alexandre VI li doná'l capell de Cardenal y la mitra d'Otranto. En 1496 acompanyá fins a Sevilla la reyna Joana, viuda de Ferrán, que anava a reclamar contra la espoliació de que la casa reyal de Nàpols havia sigut víctima.

Lo Cardenal d'Aragó morí a Roma hon fou sepultat a l'iglesia de Santa Maria de la Mí-nerva, lo 21 de janer del 1519, l'any de la proclamació de Carles V Emperador d'Allemanya.

bert pel *Director de l'Institut Austriach de Roma*, Ludovich Pastor, qui, autoritzat pel Sant Pare, s'ocupa ja fa temps d'historiar la Roma dels Papes desde l'edat mitjana fins al Renaiement.

Es un itinerari escrit en dialecte de la Puglia per un canonge de la Catedral de Melfi, prop de Nàpols, anomenat Don Antonio de Beatis ⁽¹⁾ y l'passatge del seu itinerari hon parla de la remesa de la porpra cardenalicia al jovenet Guillem de Croy, diu axí:

» Mon Illustrissim Senyor arribà a Middelburg un diumenge,
» acompanyat del Prior de Castella, del Marquès de Pescara,
» del Bisbe de Córdoba y Badajoz y de molts senyors y gentils-
» homens espanyols o italians, entre'ls quals l'embaixador de Na-
» pols, que's trobava a la Cort aquells dies y que anà visitar Son
» Altesa.

» Mon Senyor fou rebut ab gran benignitat y gentillesa, y en
» companyia del Rey Charles assistí a l'Ofici solemne celebrat a
» l'Iglesia dels frares de Sant Benet, vora'l Palau.

» Després d'aquella missa del Sant Esprit, lo Prior del Con-
» vent, ab mitra y bàcul cantà en honor del Rey Catòlich, y
» Son Altesa, mon Illustrissim Senyor, que segons li corresponia
» s'era assègut a la capelleta vehina de l'altar major, aixecant-
» se anà vers l'altar, hon lo Comte de Sant Bonifaci de Padua,
» camarer y nunci apostòlich, pronuncià una curta alocució lla-
» tina presentant una butlla del Sant Pare, al Bisbe de Badajoz,
» qui en donà lectura.

» En ella era dit que's concedia l'investidura y'l capell roig
» al nebot del Senyor de Chièvres, Cardenal de Croy, o de Cam-
» brai, de disset o divuit anys, frare de Sant Benet.

» Lo novell Cardenal pronuncià un bell discurs en llatí, do-
» nant de primer gracies a Deu, després al Sant Pare, al Rey Ca-
» tòlich y al Cardenal oncle seu, ab molta tendresa y llàgrimes.

» Terminada la cerimonia, Son Altesa, ab qui, a més dels Se-
» nyors Flandresos y Espanyols, eren dos Prínceps Alemanyans, lo
» Margraf de Brandenburg y un germà del Comte Palati, acom-
» panyaren lo novell Cardenal fins al Convent, hon mon Illustris-
» sim Senyor y'l Cardenal, son oncle, romangueren pera dinar.»

(1) Ara de poch, enguany mateix, ha sigut traduït al francès per una dama: « *Voyage du Cardinal d'Aragon en l'Allemagne, Hollande, Belgique, France et Italie (1517-18)*, traduit de l'Italien d'après un manuscrit du seizième siècle avec une introduction et des notes. Par Madeleine Havard de la Montagne. — Préface d'Henry Cochon. — Ferrin et Cie, Paris, 1918. »

Essent ja En Guillem de Croy Cardenal, ell y mestre Vives visitaren junts la vila de París y quâsi totes les de l'Hainaut y del Brabant, fent arreu conexença ab personatges d'alt prestigi, no descuidantse'l nostre Joan Lluís, malgrat l'aparell en que vivia, d'estudiar y escriure per son compte personal, essentne proba, les *Meditacions sobre'ls Psalms*, que son d'aquells dies y que dedicà al seu deixeble.

A París, espècialment, En Vives hi feu conexença personal ab l'àrbitre llavors de les Belles Lletres, lo famós Guillem Budeu, que solament havia tractat per correspondència epistolar y de qui diu escrivint a Erasme, que en companyia de son amat deixeble lo Cardenal de Croy era anat a París, felicitantse d'haverhi conegut lo gran home: «arribo a París — diu l'epistola — » hon temia ser mal rebut per mor de la meua diatriba *In pseudo* » *dialecticos*; mes les coses no's passen com me les feya sospitar » la meua exagerada timidesa, al contrari, me faig anunciar » als meus amichs, venen tots a visitarme, jo tracto d'evitar la » conversa sobre la meua malhaurada epistola dirigida a For- » tis; però ell, que's trobava present, és lo primer qui'n parla. » Tots se posen a riure de la meua confusió, dihentme que no's » sentien agraviats, al contrari, felicitantme d'haver exercitat » la meua ploma contra llurs ridícules follies, afegint que la » direcció dels esperits era ja distincta... De tots los plers de que » he johit a París — afegeix encara l'entusiasta Vives — lo major » ha sigut d'haver tractat personalment Guillem Budeu, vostre » amich, y desd'ara amich meu, o, per millor dir, amich nostre. » Quin home!, quin home, Deu meu! ja sia que considerem lo » seu geni y la seva erudició, ja solament lo seu caràcter y » l'esclat de sa fortuna».

La malaventura volgué, però, que aquell jovenet de familia rica, aquell Guillem de Croy, Príncep, Arquebisbe, Cardenal, que tant l'hauria pogut ajudar, morís, a conseqüència d'una cayguda de cavall abans de pendre personalment possessió de la cadira toledana.

La mort del seu deixeble feya perdre al nostre Vives un *modus vivendi* honorable, y aclaparat per tan soptada desgracia, girà'ls ulls vers Lovaina, hon tenia molts amichs. Feu part a uns y altres de la precisió en que's trobava de guanyarse les mogades, y uns y altres lo proposaren, de primer, com preceptor de l'Arxiduch d'Austria, després com mestre dels nêts del Duch d'Alba, y'l duch, que venia bé en rèbrel a casa seva, havia

ja dispost que li servissin una pensió ànua de 200 ducats d'or. Però en Vives no's movia, y quan se decidí a postular seria-ment, la plaça estava presa.

Ell, llavors, modest, resignat, o fins potser gojós de viure sense obligacions domèstiques, decidí renunciar als grans senyors de la terra, dedicantse a lo que únicament podia fer: estudiar, escriure, ensenyar, manejar llibres.

Conegut a l'Universitat, que no era però una Casa, una Dependència de l'Estat o de la vila, car en realitat les grans Universitats ningú les ha fundades en llur conjunt físich y metafísich, han sigut llocs hont se treballava en disciplines savies y hon determinats personatges fomentavan tal o qual part de la Sciencia; conegut pels sabis de Lovaina, tenint valedors entre'ls qui ensenyavan a l'Universitat, hi fou ben rebut, y aquell any mateix hi donava un curs de Ciències naturals y un altre de Belles Lletres.

Les seves aules foren certes dependències de l'edifici anomenat *les Halles*, que en 1520 era com si diguessim *La Llotja*, la Casa gran.

Per cert que un dels biògrafs espanyols d'En Vives ⁽¹⁾, traduint la paraula *alle* per un dels seus significats: *plac*, hont s'hi venen viandes, diu que *Luis Vives daba sus lecciones en los mercados*.

A primeres hores del matí explicava l'Historia natural de Plini, y a hora baixa, en altre sala d'una casa que encara existeix, al número 79 de la Rue de Diest y és avuy propietat de Mademoiselle de Ryckman, qui l'habita, donava un curs sobre les Geòrgiques de Virgili.

La casa hon En Vives ensenyà y a la qual ell fa alusió en lo diàlech *Vestitus et deambulatio matutina*, anomenantla la casa de *les dues fonts*, la font grega y la font llatina, porta encara al frontis una làpida recordatoria del fet. Y dihem *porta*, perque haventla llegida quan ja fa anys residim a Bèlgica, tement que ab la febre d'enderrocaments estesa per tota Europa, un *échevin* modernista l'hagués feta desaparèixe hem preguntat per carta a Monsenyor lo degà de l'Universitat de Lovaina si l'inscripció era al seu lloch, y ab gran cortesia ens ha fet saver que perdura, y que com sempre diu:

(1) Estudio Biográfico de Juan Luis Vives que comprende una historia de su vida y el examen de sus obras.—Precedido de una introducción acerca del estado de la literatura de su tiempo—por el Dr. D. Carlos Mallaina.

Burgos, 1892. —Imp. de Timoteo Arnal, 1, v. 25 X 18 — 172, p.

HIC GEMINI - FONTES - GRAECUS FLUIT
ATQUE - LATINUS
SIC. EOS. APPELLAT. LUDO. VIVES
VALENT
IN LINGVAE EXERCITATIONE
AD PHILIPPUM. HISPA. ET ANGL. REGEM...
ANNO 1556

RENOVATUM 1767

En lo claustre Universitari de Lovaina, ben volgut dels seus col·legues, En Vives intimava ab son *admirat Erasme*, de més edat que ell (uns 25 o 26 anys), però amable y familiar com un jove; tractava al degà de la docta corporació Adrià Florenci Bayens, natural d'Utrecht, més endavant bisbe de Tortosa, cardenal de Roma, Gran Inquisidor a Espanya y finalment Papa Adrià VI; esdevenia gran amich de Martí Dorp, aquell *Dorpius* de pocs anys y molta sciencia a qui Erasme adreçà la célebre epístola que's troba en moltes edicions de la *Stultitiae laus*; tenia per auditors als qui foren l'ilustre Antòn de Berges, (li dedicà dos opusculs: *Fabula de Homine y Proelectio in Georgica Vergilii*) a l'espanyol Diego Gracián de Alderete, més tart traductor de Plutarch, a Pere Maluenda, de qui fa recort en lo diàlech *Vestitus et deambulatio*; al jove Honorato Juan, que després fou bisbe, un dels membres d'aquella familia ilustre dels Juan, de Valencia, d'hon exiren tants hòmens de mèrit.

Allí, a Lovaina, era escoltat per altres y altres jóvens Espanyols, Francesos, Italians, Brabançons y Anglesos que li feyen gran honor, que tots l'amavan y dels quals recorda ab simpatia quelques noms en lo seu Diàlech *Ludus chartarum* anomenant especialment los estudiants Valldaura, que esdevingueren cunyats seus, l'estudiant Tamayo, un altre que's deya Llupià, probablement de la nostra terra, un Castell, un Manrique, un Guzmán.

La seva anomenada s'estenia; però ni llibres ni èxits escolars augmentavan gayrèls seus guanys pecuniaris, per qual mótiu, aprofitant unes vacances escolars, passà a Londres, ostensiblement pera visitar los Humanistes, que sols conexia y'l conexien per lletres; en realitat pera véure si obtenia un Mecenàs.

Per medi del Compte Guillem Montjoie, del jove Compte de qui Erasme havia sigut preceptor a París, un dels seus tres Gui-

Ilems, com diu familiarment lo Roterodamés, (los altres dos eren Guillem de Croy, y'l savi Guillem Budeu) y a qui ell, En Vives, dedicà lo seu tractat de *In ratione studii puerili*, per medi del Cardenal Wolsey, un dels fundadors dels nous estudis a l'Universitat d'Oxford, a qui havia sigut presentat quan lo Cardenal fou a Lovaina convidat per Carles V; per medi de John Colet, degà de la Catedral de Sant Pau de Londres; de Thomas More, que ja era autor del celebèrrim llibre: *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia*, publicat feya poch, en 1516, precisament a Lovaina, a casa l'estampador Thierry Marten... per ells y ab ells fou rebut per Henrich VIII de qui ja havia rebut, a Lovaina, una molt afectuosa epistola agraïntli l'exemplar dels Comentaris al *De Civitate Dei* que'n Vives li havia remès.

A Thomas More especialment, al qui després fou gran Canceller del realme, lo nostre Vives fou tan simpàtic, com demostran les epístoles, que, parlant d'ell, More escriu a Erasme. Lo Rey Henrich, que ja'l coneixia, y sa muller, emprindats de la modestia que les maneres seves revelavan, volgueren guardarlo prop d'ells, y a l'efecte lo donaren com mestre a llur filla, la princesa Maria, exercint al propi temps, en Vives, prop de la Regina, les funcions de lector, essent per ella una mena de familiar literari.

Ara si que semblava definitivament arribada per En Joan Lluís l'ocasió propícia de deslliurarse pera sempre més d'inquietuts casulanes. La Regina l'afavoria ab una pensió, y'ls seus amichs li obtenien una càtedra al Colegi del *Corpus Christi*, incorporat a l'Universitat d'Oxford... que no ocupà, però tot desenguit, a causa dels seus projectes de nova vida; car de Londres passà a Valencia pera parlar a sa germana y parents del seu projectat matrimoni ab aquella donzelleta que havia sigut sa primera deixeble, Margarida Valldaura, ab qui un dia's presentà, ja casat, a Oxford, hon sojornaren ell y Margarida fins al 1528.

Lo seu èxit s'anava consolidant; era ja autor, entr'altres llibres, del comentari al *De Civitate Dei*, de Sant Agustí, que li causà gran fatiga y no gayres satisfaccions; lo seu llibre de *Institutione fœminæ Christianæ*, dedicat a Catarina d'Aragó, era alabat per tothom; havia ja publicat lo tractat *De subventionem pauperum*, dedicat als magistrats de Bruges!... No hi havia qui no l'admirés com erudit, com filosof, com home de bé. Hauria pogut créures ja quasi ditxós; mes, per mala ventura, aquell terri-

ble Henrich VIII agafà la dèria de voler jaure ab l'encisera Ana Boleyn, y pera conseguirho, *descasarse* de sa lligítima muller Catarina.

Y'l pobre Vives que no aprobava'l determini d'Henrich VIII (per qual motiu fins estigué prés) y que no gosava ferse'l públich paladí de la Regina, responent d'una manera evasiva a les demandes d'intervenció que ella li adréssava, un cop aquesta repudiada encorregué, a l'hora, en l'ira del marit y en la fredor de la muller, perdent la llur protecció y la possibilitat d'arrelarse a Oxford, hon donava ab lluhiment lliçons de Dret y un curs d'Humanitats.

Aquell cataclisme domèstich de la casa Rey al Anglesa, que de tantes desgracies fou origen, obligava'l nostre Vives a entornarsen a Bruges, renunciant a les situacions enlayrades, als projectes d'establiment definitiu a Oxford, reprenent los seus llibres, intervenint també, si us plau per força, en los negocis comercials de la casa Valldaura, que no anavan massa bé y que ell era inhàbil pera fomentar, precisament perque era massa savi, perque no tenia cap dels mèrits indispensables pera agarrar riquesa ponderable; car pera ferse rich la ciencia sobra; una sola idea basta: la de baratar sempre ab ventatja.

A Bruges, l'interior de la familia Valldaura era una vall de llàgrimes... hi mancavan escuts, hi sobraven dolors.

Clara Servent casada als 18 anys ab Bernat Valldaura, que'n tenia 46, visqué'ls tres primers anys del seu matrimoni infantant y criant. Lo seu marit agafà una repugnant malura, y'ls metges, per la contagió que temien, aconsellaven a Clara que'l fés cuydar per gent llogada; pero ella no volgué ferho, ocupantse dels seus fills y de'l seu home, dormint, mentres durà la malaltia, no més que tres hores diaries, y encara, tota vestida. Tingué un día la satisfacció de veure'l revindre a millor salut, mes als pochs mesos requeya y fins a sa mort jeya invàlid, fet una miseria, de manera que la pobrissona Clara, dels deu anys que estigué casada ne passà set cuydant lo cos *dolent* d'aquell cadavre viu, *cadaveroso corpore et potius sepulchro quam corpore*, com diu d'ell En Vives al parlarne en lo llibre «Instrucció de la Dona Christiana.»

Per ella principalment, per Clara, que En Vives admirava, per ella s'pot dit que no's mogué de Bruges, donant un exemple més del seu bon cor, que la desgracia atreya, la desgracia física, corporal, que tant és causa d'allunyament, de repugnancia!

Així veyèm que en 1529, en son llibre sobre les obligacions dels marits, quan feya 5 anys que era casat ab l'angèlica filla d'aquella santa dòna, en la llista dels seus Sants hi afegeix al costat de Santa Agnès, de Santa Catarina, de Santa Margarida, de Santa Mònica, de Santa Bàrbara, de la Reina Catarina d'Aragó y de la seva mare... la seva sogra Clara Servent.

Respecte a que, pera ajudarse, s'ocupava de negocis comercials ho proban certa llicencia pera importar 300 botes de vi de Gasconya, o de Tolosa, a qualque sia port anglès, exceptuat Calais, y més tart un altre permís pera exportar 100 quintars de froment. Operacions comercials que sens dubte feya, *comissionat*, per qualque casa de comerç espanyola, de Bruges, operacions que no devien produhirli grans beneficis.

En aquells dies de tristesa, de vera inopia, com deyen los humanistes, rebia a Bruges una visita, qual importancia volèm consignar per l'exelcitut de l'home que'l visitava, un Espanyol nat a Loyola, conegut seu de Paris, que venia a Bruges pera guanyarse adeptes entre'ls nombrosos negociants Espanyols que hi residien.

Lo pobre Vives escriu a un amich, parlantli de la visita rebuda, que havia convidat a dinar lo fundador de la Companyia de Jesús, un dia en que poch tenia pera donarli, afegint en la seva epístola «aquest home és un Sant y positivament acabarà pera fundar un Ordre». Visita y converses del Fundador y den Vives que, sia dit sense insistir, esplican y justifiquen les idées pedagògiques de la Societat de Jesús, qual part més sòlida és un eco fidel dels principis educatius den Vives, tan eloqüentment expressats en son llibre «De disciplinis».

En aquells dies de melancòlica pobresa, En Vives s'ocupa, entre altres negocis, del seu llibre *De subventionem pauperum*, dedicat al Senat de Bruges, lo llibre de l'home de bé, de l'home que veu de prop les desolacions dels qui no tenen salut ni diners.

Lo Senat de Bruges, Lo Municipi, acceptà ab agraïment la dedicatòria y regalà a Lluís Vives una copa d'argent, disposant que'l llibre fos traduït del llatí en llengua del país a despeses del municipi, lo qual era un honor, un honor però que de cap manera'l treya de la situació aflictiva en que's trobava.

Cartejantse ab los germans Vergara, En Joan, que havia sigut deixeble seu y que era'l qui'l tenia al corrent de lo que's passava a Espanya, li deya que s'ocuparia en obtenirli la càtedra abans ocupada per Antonio de Lebrija a l'Universitat

d'Alcalà; però En Vives no'gosava separàrse de la família Valldaura, qual cap de casa jeya en son llit de dolors y de misèria; deixar aquella exemplar y santa dòna que cùydava'l malalt, aquella sogra que ell amava com una mare; desamparar los seus cunyats jóvens, de qual educació no cessava d'ocuparse.

Tenia por, ademés, de trobarse a Espanya ab l'allau de novíssims catòlics que de per tot brollavan, y que sens dubte'l molestarien, com lo seu amic Vergara li deya... y fet y fet, no's mogué de Bruges, visitant solament, de temps en temps, a Lovaina, a Bruxelles, o a Antuerpia, editors, llibreters y estampadors, que, segons sembla, lo feyen pertèner... «estich » molt desanimat, escriu a Erasme,... estich molt desanimat, » no vull publicar res més, aquesta gent m'amohina, y terminat lo llibre que he compost per la Regina d'Angleterra, » m'entregaré a l'oci, en absolut». Lo llibre en qüestió era'l *De Officio Mariti*, que escrigué pregat per un espanyol de Bruges, don Alvaro de Castro, qui en 1523 havia sigut a Londres son company d'hostatge, y que després d'haver llegit lo *De institutione foeminae christianae*, insistí per que escrivís com conclusió del llibre, un tractat sobre les obligacions dels marits; llibre redactat primitivament en espanyol (castellà?, valencià?) però terminat y publicat en llatí, en 1523, dedicat a Francesch de Borja, Duch de Gandia, Valencià com En Vives, esperant ell sens dubte qualche subsidi, car, expulsat de la Cort d'Angleterra y ab la misèria dels Valldaura, tot li era aprofitable.

Ademés, dençà del gran esforç pera complaure a Erasme ab los comentaris a la Ciutat de Deu, se trobava postrat. «Me sento molt abatut, escriu a Erasme, enviantli'ls derrers fulls de'ls Comentaris; tot me fa mal, me sembla que deu torres pesa sobre'l meu cap».

Per cert que després de les présses d'Erasme, relatives a la terminació del famós Comentari, quan ell esperava conhort, enhoresbones y qualche moneda, l'altre li surtia ab l'estaribot de que Joan Froben, l'impressor de Basilea, li havia dit que a les fires de Frankfort no s'era venut ni un sol exemplar del *De Civitate Dei*, comentat.

Y, altre prova més de la mansuetut den Vives, en lloch de queixarse, escriu a Erasme (10 maig 1523) «me consta que Froben personalment ha venut molts exemplars; ho sé per qui'ls ha adquirit...», y, respecte al mèrit dels meus Comentaris, afegeix

ab. candidesa, «ningú té major consciència del seu poch valer
» que jo mateix; fins me sorprèn sovint que la gent me conside-
» rin y fassin més favor del que'm mereixo... quan un autor
» treballa no fa sinó lo que deu fer, consacrant a la seva tasca
» tot lo seu esforç, sometentse després, ab l'ànima tranquila, als
» atzars de la reputació... lo llibre que he escrit per la reyna
» d'Angleterra mostra la puresa de les meves intencions; no he
» volgut llençar los d'aus per probar fortuna, ni per guanyar
» anomenada».

En altra epístola li diu: «prefercixo ser útil proclamant les
» virtuts d'uns o altres a guanyar personal reputació, per gran-
» que sia, si no es resultat de qualque servey... Te prego donchs,
» a tú, que respecto, que no m'excitis a ser desitjós de gloria
» personal. Declaro solemnement que mon desitj més viu es lo bé
» públich y que m'afanyaré en conseguirlo mentres visca... que
» considero únicament ditxosos, los qui treballan pels altres.»

En son llibre anterior al *De officio mariti*, lo *De institutione foeminae christianae*, és hon diu, parlant de dones célebres, que si Padilla, (*Juan de Padilla, el Comunero*) perdé ignominiosament la vida, fou per mor de la seva muller, que's ficava en negocis que no eren coses de dones, y en quant al seu propòsit de no escriure, fou un va propòsit; qui ha escrit, escriurà, y, malgrat los amohinos que'ls llibres li causavan, continuà component epístoles pels Humanistes, opúsculs y obres magnes pels llibreters y editors.

Lo seu viure, a Bruges, era relativament tranquil, sense més pertorbacions que les causades per la freqüent mancança de numerari y les alteracions de la seva salut física, que may fou salut perfecta. Treballava massa, passava massa temps assegut, massa dies, setmanes y mesos sense esbargirse, no digeria be, s'era tornat reumàtic, gotós.

Per sort, exhortat per Martínez Población, eixí un quant temps al camp; però, fins sentintse més àgil, may passà grans intervals sense patir del mal que l'affigia y del qual ell parla ab dolça resignació, especialment en lo diàlech *Refectio Scholastica*, hon posa en boca d'un estudiant:

Mestre — Mes, que fa'l nostre Vives?

Nepotuli — Diuhen que lluyta, però no com un bon atleta.

M. — Per qué?

N. — Perque lluyta ab poch brahó.

M. — Ab qui lluyta?

N. — Ab lo seu poagre.

M. — Un mal traydor que primer de tot escomet los peus...

En Vives, modest, resignat, home d'interior, a l'aposestar-se definitivament a Bruges, portava una vida en extrem retreta; eren passats per ell aquells dies del seu viure aparatós a casa'l Príncep de Croy, aquells dies de moviment y agitació esperitual, de suficient moneda, de quan era a Londres o a Oxford. A Bruges vivia sense émuls y sense turiferaris, però també sense enemichs; car tothom li reconeixia gran bondat y sà judici, y'ls scienciats acceptavan lo que ell escrivia o deya, com materia digne de ser atesa.

Llegint les seves epístoles, a cada punt se troban probes de la seva delicadesa y modestia. Al seu amich Fort li pregunta si'ls scienciats de París encara están queixosos per aquell cert opúscol de que ja hem parlat, hon blasrava la manera de fer o de ser de molts Doctors de la Sorbona; a Erasme li escriu que'ls seus llibres (los den Vives) no poden ferli gayres envejosos, en primer lloch perque són poch llegits, y després, perque ell (en Vives) no es un geni; lo qual Erasme nega de molt bona fé, posant lo seu dilecte Vives entre'ls primers genis del segle.

Ho era positivament. Ell, En Joan Lluís Vives, de Valencia, ab lo seu llibre *de Disciplinis* (1530); Guillem Budeu, de París, ab son *De transitu Hellenismi ad Christianismum* (1517) y Desideri Erasme, de Rotterdam, ab *Adagia*, son *perenne monumentum*, representan la Trinitat sàvia del primer quart de la setzena centuria, tenint en Vives sobre'ls seus émuls la superiòritat de ser un modest de debó, un filosof de conducta exemplar, un perfecte bon Cristià, y de més a més, lo gran educador dels temps moderns, l'inventor de tots los procediments d'ensenyança, desde'ls més humils, com per exemple l'us de quaderns de paper blanch, que recomana als estudiants pera assentarhi en *nidos ad hoc* lo més interessant de la disertació del mestre, fins a les *lliçons de coses* y'ls *jardins d'infants*, precónisats no fa gayres dies com invencions moderníssimes.

En Vives, nat en 1492, mort en 1540, (cal fixarshi), fou l'educador d'alta inteligencia, qual llibre *De Disciplinis* es un maravellos recull de tot lo que's podria y deuria fer per l'avençament de les ciencies, una deu abundosa d'idées, més tart aprofifi-

tades, entr'altres, per Renat Descartes y molt especialment per Francís Bacón, qual *Novum Organum* no's publicà fins als principis de la dissetena centuria.

En Vives fou també com més amunt hem apuntat y corroboran los fets, l'inspirador pedagògich de Sant Ignaci, com ho fou de Roger Asham y de Richard Mulcaster entre la gent de llengua anglesa, y ho ha sigut, en lo que té de just y rasonable, del pedagogich en llengua francesa, lo ginebrí Jean Jacques Rousseau y'l zurigés Pestalozzi, deixeble seu, que tant ha estat de moda, fins ara fa poch.

Precisament lo llibre capdal sobre educació, del filosof de Ginebra, lo seu celebèrrim *Emile*, comença per una frase quasi copiada den Vives: *Tout est bien sortant des mains de l'Auteur des choses...* etc., etc., diu'n Rousseau a la primera ratlla del seu llibre... «Tot lo que en aquest mon és obra de Deu és bo y és bell» havia dit més hermosament En Vives.

Com ciutadà, com home, era un model de mansuetut: de ningú deya mal pel prurit de mortificar o barallarse; may se barrejava en aquelles *disputes de savi*, tant freqüents entre'ls Humanistes... lo bescantador Juli Cèsar Scaligero, lo mateix Erasme, tant irascible, lo matoçer Fra Martí Luther, l'atrabiliari y dolentot Joan Calvín, l'autoritari Lefevre d'Etaples, l'aixelabrat de Hutten, aquell *Cavaller* que devegades sembla foll, lo nostre terrible *Slunica*; Hogstraten, Vincent y Egmond, *eixes tres Furies*, com Erasme'ls anomena; lo vehement *Ecclampsada*,⁽¹⁾ lo pertinaç Joan Reuchlin, que Erasme tractà de Sant en un dels seus Colloquis, lo mal ànima de *Gra de pebre* (Pfefferkorn) un juevot renegat qui en son zel de ncòfit esdevé més papista que'l Papà, més cristià que'ls vells christians, fulminant contra Reuchlin, per mor dels llibres en llengua hebraica, que'ls Humanistes christians estudiavan, y que ell, *Gra de pebre* volia fer cremar... lo dolç Melanchton⁽²⁾, qui malgrat sa dolçura may cessava d'enverinar les més anodines questions.

(1) *Joan Hausseheim*. — Hausseheim, en allemany, traduït literalment vol dir «llum, claror doméstica», qual traducció grega dona *Oecolampada*.

(2) *Felip Schwartzet*. — Son parent Reuchlin li donà l'idea de pendre un nom grec o llatí, com feyen ments humanistes savis de nom revés y de difícil recordació per gent llatina. Prengué'l nom de *Melanchton* que en llengua grega vol dir *terra negra* (Schwarzet).

Era nat a Breten, Baix Palatinat, lo 16 Febrer de 1467—cinch anys més jove que'n Vives— Als 14 anys antrà d'ayo a casa'l Compte de Loevenstein pera donar lliçons al seu fill; als 20 anys ensenyava'l grec a l'universitat de Witemberg, hon Frà Martí Luther ensenyava Teologia. Morí en 1560 (20 anys després den Vives). Fou sepultat al castell de la Vila, al costat de Luther.

Tots varons de gran sciencia, genis ardots, pero sempiterns rahonayres, disputadors biliosos, que si bé és cert s'escometièn solament a cops de ploma, arribaren per llurs sarcasmes a enmetzinar les qüestions més sense fel, a ser causa de grans calamitats personals y colectives, a fer que la *Reforma*, o sia l'acabament de l'influencia llatina sobre'ls germànichs, resultés un cataclisme.

En Vives, portant la seva vida de filosof ponderat, de cap de casa honest, seguia la seva ruta, estudiant, meditant, produhint sens treva, y del 1514 en que, als 22 anys, publicà'l seu opúscul *Christi Jesu triumphus*, fins al jorn de la seva mort, no passà any sense escriure o publicar un o divers llibres..., de Teologia, de *Crítica*, de Filosofia, de Costums, d'*Economia Política*, de Gramàtica, de Filologia.

Escriu o publica:

- En 1514 *Christi Jesu triumphus*.
» 1515 *Ovatio Virginis Mariae*, dedicat al Bisbe d'Elna, Bernat Mensa.
» 1516 *Declamationes*.
» 1517-18-19 *Fabula de Homine, etc.*, unes lliçons sobre les Geòrgiques de Virgili, un compendi de filosofia antiga dedicat al Comte de Nevernaas — *De initiis sectis et de laudibus philosophiae*. *Somnium Scipionis*, dedicat a l'Arquebisbe de Valencia. *Meditationes in septem psalmos poenitentiae*, dedicat al Cardenal Príncep de Croy, *Liber in Pseudo Dialecticos*, terminat a Lovaina lo 13 Febrer 1519, y'l mes d'Abril del mateix any son *Pompeius fugiens*, dedicat a Carles de Carondelet, ayo que havia sigut del Cardenal de Croy.
» 1520 Empren lo comentari del *De Civitate Dei*, de Sant Agusti (encàrrech d'Erasme, feyna encomanada pera donarli ocasió de guanyarse la vida); una feyna que l'aclaparà, que solament li produhí disgustos, entre'ls quals lo refredament de l'amistat d'Erasme per ell.
» 1521 22-23 Publica *De Initiis sectis et laudibus philosophiae* (escrit en 1518). Empren lo *De institutione foeminae Christianae*, dedicat a Catarina

d'Aragó, reyna d'Angleterra, publicat en 1522. *Introductio ad sapientiam*. Termina'ls comentaris sobre'l *De Civitate Dei* que dedica a Henrich VIII. (Primer viatge seu a Angleterra) Dona'l *De Ratione studii puerilis*. Lo 10 d'Octubre 1523 es incorporat a l'Universitat d'Oxford, ab càtedra al Collegi del *Corpus Christi*. Es l'any del seu matrimoni, 26 de maig.

En 1524 *Satellitum animi, sive symbola*, 1er de juliol.

» 1525-26-27-28 *De subventionem pauperum*, que terminà'l 6 de Janer 1526. La sátira «*Europae dessidiis et de Bello Turcico*», Octubre. *De officio mariti*. *De vita sub Turcis* (opúscul). En Vives ja comença a trobarse gréument malalt.

» 1529 *De concordia et discordia in humano genere*, dedicat a Carles V, y'l complement: *De Pacificatione*, dedicat a l'Arquebisbe de Sevilla. Lo *De concordia* es un llibre de Política, un alegat hon, ab gran eloqüencia y enlayrats conceptes, En Vives exhorta l'Emperador dihentli que esmerci lo seu gran poder en bé de l'humanitat, que's consideri lo Princep filosof de Plató, que s'esforci en fer profitar los pobles de la justa solució de tots los problemes nacionals y internacionals que portan l'Europa pertorbada. *Sacrum diurnum de sudore Domini Nostri Jesu Christi, concio de nostro et Christi sudore*, dedicat a la Princesa Margarida, Governadora dels Països Baixos. Escrit en temps de la peste, la *Suette*, que flagellava'ls Països Baixos, d'hon ell fugí ab sa muller, refugiantse a Lille de França, aturantshi més temps que sa muller, o per que era més poruch o per que hi tenia una feyna començada, sens.dupte'l seu llibre de *Sudore* y'ls últims capítols de la seva Obra magna *De Disciplinis*, que publicà l'any següent.

» 1531 *De Disciplinis*, dedicat a Joan III de Portugal, gran admirador seu y generós Mecenes. La primera edició es la de Antuerpia *Michael Hillenius in Rapo — 1531 — mense Julio — Cum Privilegio Caesareo — Fol.* Compren divers trac-

tats dividits en vint llibres o tractats: *De corruptibus artis. De tradendis disciplinis. De Artibus: de prima philosophia. De explanatione cuiusque essentiae; De censura veri. De instrumento probabilitatis. De disputatione.*

En 1532-33-34 *De ratione dicendi y De consultatione.*

- » 1535 *Excitationes animi in Deum. Antuerpia.*
- » 1536 (Any de la mort d'Erasme. En Vives passà sis mesos a París.) *De conscribendi epistolas.* Escrit ab amistosa emulació y seguint lo llibre que ab igual titul havia publicat Erasme. Basilea 1536. Lasius, in 8.º.
- » 1537 Exposició de les Bucòliques de Virgili, per la Comtesa de Nassau, Marquesa del Cenete, doña Mencia de Mendoza, la qui, a l'enviudár, esdevingué muller de don Fernando de Aragón, duch de Calabria; la gran senyora erudita de qui ell havia sigut una mena de conceller literari y en qual casa, a Breda, escrigué de *In bucolica Virgilii interpretatio*, y'l *De Censura Aristotelis operibus*. Recorda y alaba la Comtesa en lo seu llibre de *Institutione foeminae Christianae*, y en lo Colloqui *Leges ludi diu* que era casada en segonas nupcies.
- » 1538-39 *Linguae latinae exercitatio*, terminat a Bruges lo 2 de juliol de 1538, publicat en 1539 ab una dedicatòria al príncep infant, que fou lo Rey Felip II, agraïntli la generositat de l'Emperador, *tibi Principi pueris visum est dicare cum propter Patris tui benevolentiam erga me summam...* (una pensió de 150 ducats anyals que may cobrà regularment). *De anima et vila*. Son llibre més important sobre educació, publicat mesos ans de morir, a Basilea. En ell deixa sentades les normes lluminoses de l'educació basada en la psicologia, ensenya que no basta seguir *idées de llibres*, que cal adoptar lo mètode de l'observació, de l'experiència, fomentant la saviesa per medi de l'esforç personal. Ve a discutir sobre la naturalesa ànimica, estudiant-ne principalment les accions. Es, sens dupte,

l'obra seva més important sobre Educació, car son llibre de *Conscribendis epistolis* es un recull de consells d'istil, y l'*Exercitatio linguae latinae* una serie d'exemples pràctichs de bones maneres d'escriure.

Lo llibre *De anima et vita* fou dedicat al duch de Béjar, tant poch generós ab lo pobre Vives, com ho fou l'altre duch de Béjar ab lo pobre Cervantes, qui, en 1605 li dedicà'l Quijote.

En 1540 Any de la seva mort, deixant escrit *De veritate fidei Christianae, contra Ethnicos, Judaeos Agarenos sive Mahometanos ac perverse christianos. Libri quinque*. dedicat al Sant Pare Pau III y publicat en 1543 per Margarida Valldaura ⁽¹⁾, sa viuda, ajudada pel jurisconsult Craneveld, de Lovaina, gran amich que havia sigut d'En Vives y que per piadós recort necorretgi les proves d'impremta.

Y referitnos especialment al llibre titulat per Vives *Exercitatio linguae latinae* que'ns proposem publicar traduhit a la nostra llengua y de qual traducció lo present discurs, ampliat, serà'l prolech, convé fer observar que si be'l llibre té un valor positiu, és però obra inspirada en los *Colloquis* d'Erasme. No cal demostrarho; és cosa tant evident que sobran tota mena de demostracions; tothom ho ha vist, tothom ho veu, y en 1723, l'home que més coneixia l'obra completa d'En Joan Lluís, l'editor y comentador de la seva vida y escrits, Don Gregori Mayans y Ciscar, deya prologant la traducció dels *Diàlechs*, feta per Coret: «Con- sideró Vives que los Coloquios de su amigo Erasmo eran

(1) La despulla den Vives fou sepultada devant l'altar de Sant Joseph, de l'Iglesia de Sant Donat, a Bruges y l'inscripció recordatoria, escrita en Flandrés deya:

HIER IS BEGRAVEN
MEESTER
JAN LUDOVICUS VIVES
GORREEN VAN VALENCIÁ IN SPAGNIEN
DIE OVERLEET
ANNO M.D.XL. DEN VI. IN MEYE
ENDE JONCV.
MARGRIETE VALDOURA
DIE VARSCHIEF VAN DESE WEIRELD
ANNO M.D.LII.
DEN EERSTEN IN OCTOBER.

» mordacíssimos, demasiado burlones, algunas veces poco la-
» tinos y por dichas razones no convenientes a los niños, a
» quienes solamente debe darse doctrina provechosa, en estilo
» puro, sencillez y claro, tal es la de estos diálogos acomoda-
» dos a la inteligencia de la tierna edad, escrita con tanta
» propiedad que en su género no hay cosa superior ni aun que le
» iguale».

No s'ha d'entendre, però, que'ls temés tractats per En Vives
sien apologia ni tampoch refutació dels Colloquis Erasmiens. En
Vives era prou fecond pera trobar materia nova, y massa per-
sonal pera repetir, fins variantne l'expressió, lo que d'altres
haguessin dit.

S'ha de entendre senzillament, que trobant ell escayenta la
forma de verbalisar usada per Erasme en l'explanació de temes,
que, difusos en sermons d'alta prosopeya, ningú hauria apreciat,
adoptà aquella forma, amprà aquella eyna de modelar idées,
y que, essent com era, més delicat que l'Erasme, més gran cor,
no tant faceciós y sarcàstich, manejà l'eyna en qüestió d'una
manera suau y entenimentada, una manera llatina.

Si'ls *Diàlechs* d'En Vives, si'ls *Colloquis* d'Erasme tenen,

Més tart, a la mort de Margarida (1552) que En Nicolau y Maria Valldaura foren posar al
costat den Vives, l'inscripció fou renovada, escrita per ellis en llati, deya:

IOANNI LUDOVICO VIVI
VALENTINO
OMNIBUS VIRTUTUM ORNAMENTIS,
OMNIQUE DISCIPLINARUM GENERE
UT
AMPLISS. IPSIUS LITERARUM MONUMENTIS TESTATUM EST,
CLARISSIMO
ET
MARGARETAE VALDAURE,
RARAE PUDICITIAE
OMNIBUSQUE ANIMI DOTIBUS MARITO SIMILLIMAE,
SEXUSQUE FOEMINAE ORNAMENTO,
UTRISQUE
UT ANIMO ET CORPORE SEMPER CONIUNCTISSIMIS
ITA HIC SIMUL TERRAE TRADITIS
NICOLAUS ET MARIA VALDAURA
SORORI, ET RIVS MARITO B. M.
MORTISSIMI POSUERUNT
VIXIT
IOANNES
ANNIS XLVIIJ. MENSIBUS IJ. MORTUUS BRUGIS
PRIDIE NONAS MAIJ M.D.XL.
MARGARETA
VIXIT ANNIS XLVIJ. MENSIBUS TRIBUS, DIEBUS IX
OBIT PRIDIE IDUS OCTOBRIIS. ANNO M.D.LII

donchs, certa analogia, eixa és únicament formal; en essència són del tot cosa distinta.

Es positiu, per exemple, que Desideri Erasme escrigué *Colloquia* com solac de mes ardües tasques, com revenja d'agris rebuts o desfogament d'idées que li suggerien l'audició o la vista de sers o paraules que'l feyen enrabiari o'l feyen riure, y també ho és que'l nostre Vives may fulminà diatribes contra persones o collectivitats; al contrari, no més criticava *en principi*, y tot lo estatuhit ho trobava respectable, reconeixent com font del Dret la *bona costum* y la *tradició codificada*. Les seves observacions no tenien més objecte que'l de formar caracters, d'ins-truhir dretament pera que'ls hòmens, discernint, judicant, arribessin a la possessió de bones costums, esmenant lentament, sense sotragades, lo que'ls fos nociu.

En los seus Diàlechs, si be s'hi veu que, al començarlos, sols se proposava escriure unes composicions, que, tot y sent interes-sants com les d'Erasme, ensenyessin als estudiants paraules ca-sulanes, en llatí; tot procurantse ell lo pler de recordar sitis y per-sones de la seva Valencia, en altres, alabant la seva terra en general, puntualisa sobre la bellesa dels camps Edetans y la dol-gura de les seves produccions, y, no ja com Valencia, sino com Espanyol, alaba y preconisa sobre totes les begudes los vins d'Es-panya, recordant certs requisits menjívols que no devia trobar a Bruges, y que per ventura anyorava, les olives de Mallorca, lo formatge de Plasencia... Anyorances que son amor de Patria.

Com persones, en los seus Diàlechs pot assegurar-se que no n'hi ha cap de absolutament inventada: totes li eren o'havien sigut familiars. Parla dels Valldaura, dels Maluenda, de Doña Mencía de Mendoza, dels Guzman, den Tamayo, de la familia dels Centelles, Comtes d'Oliva, patria més tart den Mayans, eximi histo-riador seu, de Don Geronimo de Cabanilles, embaixador de Ferran V a París, a la Cort de Lluís XII, que regnava mentres ell hi era estudiant; mes no deixa de notars'hi que al tocar certs punts trascendentals, poch a poch, portat per lo seu natural ente-nimentat, aixeca'l to del discurs y parla com un gran moralista.

Escriu un diàlech, entr'altres, *Princeps Puer*, y dos més al final del seu llibre, *Educatio y Praecepta educationis*, que ja no són exclusivament un enflall de termes familiars llatins, sinó un breviarí d'altíssima moral, una summa de «Regles d'Educa-ció de l'Adolescencia», com diu l'autor en persona, per boca d'un dels seus ideats personatjes.

Es donchs evident que Joan Lluís Vives y Desideri Erasme tenen personalitat pròpia y distincta. L'un, lo Neerlandès, agressiu, com la majoria dels Humanistes del Nord durant aquella bullida del Renaxement, irònic, mofeta, irrespetuós, un *bàrbaro savi*; lo nostre, lo Valencià, un modest, un educador genial, un suau mestre de bones costums, un respectuós, un filosof cristianíssim, un llatí civilitzat... y, com no podia deixar de ser, un Espanyol de totes les Espanyes, un aymador de tot lo de la seva Regió, llochs, costums y llengua, que recorda ab dolçura, dihent que may ha oblidat les oracions, les platxeríes y noms de coses que la seva mare li havia ensenyades en valencià, afegint encara, que, com vehícol pera aprendre, no hi ha cap llengua superior a la llengua materna... y sempre agraït, sempre afectuós, recordant ab gaudi les persones que l'han amat, los sítis hon ha sigut ditzós.

De la seva Valencia, de la seva ciutat nativa, ne fa en molts passatges dels seus llibres lo més filial elogi; de la ciutat de Bruges, hon havia prèst estat y residia, ne diu sa segona patria, donantli una prova esclatant del seu amor al compondre pel Senat y poble Brugès lo seu tractat sobre'ls aussilis que'ls magistrats han de procurar als pobres, sobre la manera d'organisar la beneficencia cívica, dihent en lo prolech del tal llibre, intitulat de *Subventionem pauperum* (6 de Janer de 1526), que, si bé ell no és nat a Bruges ama eixa ciutat com la seva Valencia... y «no la nombro con otra vez que Patria» mia, porque ha catorce años que habito en ella, en cuyo tiempo, aunque haya interrumpido mi residencia algunas veces, otras tantas me he vuelto aquí como á mi propia casa. Me ha agradado la conducta de vuestro manejo y administración, la educación y civilidad de este pueblo, y la increíble quietud y justicia que resplandecen en él, y las gentes aplauden y celebran. En efecto, aquí me casé, ni otra suerte quisiera que se procurase el bien de esta población, que como el de una ciudad en que tengo resuelto pasar el resto de vida que la benignidad de Christo me concediere, y de la que me reputo ciudadano, mirando á los demás como hermanos míos... así como es cosa torpe para un Padre de familia, el que dege á algunos de los suyos padecer hambre ó desnudez ó el sonroxo y fealdad de la vileza del vestido en medio de la opulencia de su casa, del mismo modo no es justo que en una ciudad rica toleren los Magistrados que ciudadano alguno sea maltratado de hambre

» y miseria...» (traducció del Doctor Juan de Gonzalo Nieto Ibarra, *Socorro de los Pobres*, Imp. Montfort, Valencia, 1781.)

Y les línies que deixem traduhides, tan humanes, tan plenes de caritat y saviesa proban d'una manera evidentíssima la seva superioritat moral sobre Erasme, que's diu *Roterodamus*, sense recordarse may de que sia nat a Rotterdam; al contrari, escribint una vegada, a un cert senyor magistrat de Guda, (Ter-Gouw) la vila hon residia sa mare, quan lo tingué, que li agra-hia'l seu propòsit de voler demostrar que ell era de Guda y no de Rotterdam y que sovint havia tingut l'intenció de dirse *Gudanus* en lloch de *Roterodamus*; però que després de tot la naixensa era una cosa sense importancia; que'ls fills de Minerva no eren den-lloch y de tot arreu; demostrant que no sentia la dolça remem-brança del niu matern, que tot li era hu... Essent sempre'l pobre bord sense patria ni familia; no interessantse més que per les coses d'erudició, manuscrits y llibres, no professant més amis-tats que les qui tenien per fonament y objecte les relacions lite-raries o les recompenses materials, com conseqüència d'elogio-ses dedicatories a grans personatges.

En tant que savis, *Erudits* que ells ne deyen, ho eren l'un y altre; pero com particulars, com *senyors* que si haguessim vis-cut en llur temps hauriem desitjat tractar, Erasme'ns hauria semblat més interessant, més variat, més delectable; lo nostre Vives, més enrahonat, més home de bé, més estimable.

La fortuna d'abdós fou adecuada a la manera llur. Comen-çan un y altre estudiant tot lo estudiabile, y, per rara coinciden-cia, passen tots dos pel mateix Col·legi a París, escrihuen, pero-ran, publican opúsculs, traduccions, llibres originals, comentan poetes antichs, llibres de Sants, són amichs de tots los savis, fan coneixença ab tots los grans personatjes de llur temps, són re-buts o tenen relacions a les Corts d'Espanya, de Portugal, de Polonia, de França, d'Anglaterra, dels Sants Pares de Roma; viuhén agitats per les idéas regnants, son actors en fets memo-rables... però Erasme sab profitar lo bon voler de la gent rica, obtenintne pensions, prebendes, vasos d'or y d'argent, anells de preu, mobles y viàtics, mentres que l'encogit Vives, llevat les munificencies molt espayades y poch durables de Catarina d'Aragó, de certa vaga pensió que devia rebre *vagament* de Carles V, viu sempre modesta, fins pobrement del seu treball *de mestre*, de *publicista*, escribint pels llibreters, o ajudant lo seu sogre, lo qual tampoch l'enriquia.

Pot dirse d'ell, com home, aquella vulgaritat que s'aplica als qui no han reïxít: «havia esguerrat la carrera». En Lluís Vives; ab ses virtuts privades, sa gran devoció religiosa, lo seu saber teològich; devia ferse capellà. Ab lo que pensava y savia, si després d'haver sigut preceptor del jove Príncep de Croy hagués entrat, com podia ferho, a casa del Duch d'Alba, o fins si quan al ser admès a la Cort d'Henrich VIII, en lloch d'anarse a casar a Bruges ab la pobrissona Margarida Valldaura, s'hagués *ordenat*, s'hagués fet frare franciscà, carmelita, benedictí (per tot hauria sigut rebut a mans besades), si en lloch de recloures en aquella trista casa dels Valldaura s'hagués tancat un quant temps dintre un convent espanyol, francès o romà, hauria guanyat, incontinent, la tranquil·litat d'esperit del qui no té de rosegar-se'ls punys pensant en la vulgaríssima quotidiana pitança, y sens tardar, hauria rebut honors y dignitats, car l'Església, mare amorosa, may ha sigut avara per qui l'enlayra y dignifica; hauria sigut aixecat a l'altura hon eren certs purpurats, ex deixebles o condexebles seus, morint carregat d'honors y dignitats, com aquell antipàtich Arquebisbe Cardenal Silíceo, l'home de confiança de Felip II; que ell havia conegut modestíssim Juan Martínez Pedernales, pobre estudiant de teologia.

Lo que són les anomalies del viure humà... En Vives, un melancòlich, un malaltic, un asceta, prengué estat de matrimoni, y, en cambi, aquell aixelebrat d'Erasme se deixà fer capellà, vivint y morint (als 70 anys) dintre la sotana sacerdotal.

Cal notar també que En Vives, per sa vida casulana, esquartera y retrefa no tenia deixebles ni partisans. Qual altre Sócrates, si bé escrivia, no imposava fórmules; ensenyava solament procediments pera pensar ab justesa, normes pera regirse, pero sense dogmatisme, sense formar escola. Tingué ademés en contra seva, mentres vivia, y fins immediatament després de mort, la malventura de que'l seu nom no podès pendre més alta volada entre els savis d'Europa perque les grans reputacions, un cop iniciades, se forjavan llavors, y s'han forjat sempre, dintre'ls grans centres, y en Vives no era ciutadà de cap Empori, no era feligrés de cap gran Parroquia, y, naturalment, no tenint Escola oberta, no tingué deixebles directes; no havent volgut fer de Pastor, romangué sense ovelles.

L'admiravan, sens dubte, a Espanya, uns quants savis d'Alcalà o de Salamanca, que'l conexien personalment; pero la gran massa dels erudits Espanyols veyen en ell un isolat, un filosof que

feya banda a part, un ser especial, nat a València, pero habitant de llunyes terres, un teòlech que no era tonsurat, ni confessor de reys o papes, un home religiós, quasi un asceta, ab muller, sogres y cunyats (de fills no se sab que'n tingués).

Tampoch ajudaren a fomentar la seva anomenada los savis francesos. Del públic erudit francès no podia rébren gran encomi: en primer lloch, per la manera especial de ser de la gent francesa, admiradora únicament de lo propi, lo qual és una gran força; y, per altre part, perque En Vives era per ells massa ponderat, no tenia aquella punta de paradoxal que fa tant interessants los filosofes, prosadors y poetes francesos; que'ls dona amenitat, fins en detriment de la justesa.

Dels anglesos, inútil dir que, si per causes polítiques (polítich, socials, religioses, tot és hu), si per causès extrínseques, lo més anglès dels anglesos, l'autor d'Utopia havia sigut degollat en sa persona física per Henrich VIII y condemnat a perpetual oblit, després del triomf dels Tudor sobre'ls amichs de Catarina d'Aragó, no's podia esperar de cap d'ells un entusiasme ostensible; car Lluís Vives, si bé havia viscut, pensat y escrit entre'ls scienciats d'Oxford y de Londres, no deixava de ser un súbdit de l'odiat Felip II, qual matrimoni ab María semblà un cert jorn gréu amenaça per la nació anglesa, com ha dit ara de poch l'autor del més modern dels llibres importants hont lo nostre Vives es comentat, l'eruditíssim professor Foster Watson, en l'hermós estudi que ha publicat enguany mateix y ha posat de Pròlech a la seva traducció anglesa del *De Tradendis Disciplinis*.⁽¹⁾

Lo filosof Valencià era un foraster, un fill de aquella nació que havia descobert terres de maravellosa riquesa, envejades per tots los pobles d'Europa, especialment pels pobles maritims; lo gran Vives no tenia públich, ningú l'alabava, ningú propagava ostensiblement ses doctrines, arribant la costum presa de no anomenarlo fins a l'extrem de que en un llibre, començat en 1818, terminat en 1841, a Boston; un llibre especial sobre Lletres Espanyoles, llibre per altre part, meritíssim, ni tan solament se l'anomeni; ab l'aggravant de que'ls dos traductors co-

(1) Vives: On Education. — A translation of the. — *De Tradendis Disciplinis* — of Juan Luis Vives. — Together with an introduction — by — Foster Watson D. Lit. — Professor of education in the University — College of Wales, Aberystwyth — Cambridge: at the University Press. 1913.

Un hermós volum de 19 1/2 X 13 ah l'efigie den Vives — 328 p.

mentadors de la *Historia de la Literatura Española* por G. Ticknor (lo llibre a que'ns referim), Don Pascual de Gayangos y Don Enrique de Vedia, ni'l traductor comentador del mateix llibre, en francès, J. G. Magnabal, ⁽¹⁾ han tractat de reparar l'oblit den G. Ticknor... que fins a cert punt és excusable, per la circumstancia de que En Vives no escrivia *en romance*.

Un petit fet, que potser sembli insignificant, y que no ho es, corrobora lo que dihem de la modestia den Vives, del seu desdeny per les vanitats mundanes.

Essent com era membre de la «Guilda de Bruges», la *Corporació*, per antonomasia, la Confraria, l'Academia de Sant Lluch (hi fou rebut al tornar definitivament d'Anglaterra), coneixent, com coneixia, personalment tots los artistes que n'eren socis, may se deixà retratar per cap pintor famós, y, naturalment, desdenyant lo reclam, lo brugit, los homenagtes, la seva fama n'ha resultat aixalada.

Qui vol ser famós, a més de valdre, s'ha de fer valdre.

Així resulta que la seva efígie, l'imatge corporal de sa persona, sia una cosa hipotètica. La qu'ns sembla més autèntica — relativament autèntica — és la reproducció d'un gravadet del segle XVI, obra d'un artista de segon ordre anomenat Edme de Bolonya, que's serví pera establir-lo de qualque pintura executada *de memoria* per un soci de la Guilda de Bruges.

La reproducció del tal gravadet, si bé feta barroerament, ab la punta d'un clau, se troba ja en 1569 entre les planes 94 y 95 de la 2.ª parte del *Vocabulario del humanista*, por Lorenzo Palmyreno, estampat per Pedro de Huete, a Valencia; y com sia que'l deliciós Palmyreno en son interessant *Vocabulario* no cessi de queixarse del magre guany y de la molta moneda que havia esmerçada pera donar a llum la seva obra, no obstant ben modesta, és de creure que'l gravat que hi posa pera ornarlo (essent los altres: un lluert, un peix, una planta y un rinocerhos cubert d'escates esgrafiades) devia ser ja en 1569 cosa de poch preu, un *boix* vulgar que *corria* per totes les impremtes.

La mateixa imatge d'En Vives que porta'l Palmyreno, ab lo bonet, la hupelanda, aquell front serè, ulls vius, nas bulbós, boca fina, posat melancòlich, se troba més artísticament dibui-

(1) *Histoire de la Littérature Espagnole* — de G. Ticknor — par J. G. Magnabal — Paris — 3 t. Lo primer a casa de A. Durand, 1864; lo segon Hachette, et Cie. 1870; lo tercer Idem, 1872.

xada en les *Obres* d'En Vives que publicà en Mayans, y en diverses edicions dels Diàlechs, com així mateix en un medalló del *Socorro de los pobres*, medalló fet sens dubte sobre la collecció d'efigies d'homens il·lustres publicada a Antuerpia en 1572.

En quan a estatués d'En Vives, potser la més important, com peç, sia la dels baixos d'aquesta Universitat. Podreu veure ara al baixar, si de cas no ho havien reparat, que és de pedra arenisca, més gran que'l natural, d'un sol troç, y molt ben deixada.

Una estatua que no vos caldrà furgar gayre pera comprendre que és feta d'esma, com la que hi ha a Madrid, a la Biblioteca Nacional y la del pati de l'Universitat de Valencia, sense tenir cap d'autèntica al davant, com també és feta d'esma l'hermosa testa de bronze, obra de l'escultor Clara, que no fa gayre ha sigut collocada sobre un fust de columna a l'entrada del nostre benemèrit «Institut d'Estudis Catalans».

Erasme, en cambi, presumit, desitjós de cultivar sa *Gloria*, com diu ell mateix en mentes epístoles, afanyantse per que les generacions futures lo recordessin, tingué la traça de ferse retratar per l'Albert Dürer y'l Joan Holbein, y son imatge, obra mestra del seus autors, especialment una de les teles de l'Holbein, vista en palaus y en Museus, reproduïda en portades de llibres, arreu copiada per tota mena de procediments, ha sigut un element més de la seva ja gran anomenada.

Pera fomentar la del nostre compatriç, lo preclar filosof En Joan Lluís Vives, pera contribuir, per poch que sia, a perpetuar lo recort de sa Virtut y sa Sciencia; pera ajudar l'esforç realitzat per Don Gregori Mayans y Ciscar, qui en 1782 publicà l'*Obra* de Vives en la monumental edició costejada pel benemèrit Arquebisbe de Valencia Don Francisco Fabián y Fuero, y en la qual han trobat materials tots los Vivistes nacionals y estrangers; pera contribuir a la revifalla d'estudis sobre'l gran Valencia, hermosament representada a la nostra terra per la *Memoria sobre Luis Vives* ⁽¹⁾, del Dr. D. Adolfo Bonilla y San Mar-

(1) Luis Vives y la filosofía del Renacimiento — Memoria premiada por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas — por el Dr. D. Adolfo Bonilla y San Martín — Madrid — Imp. del Asilo de Huérfanos del S. C. de J. — 1913.

Un gros volum de 27 X 18 c. de 815 p.

tín, memoria qu'és un prodigi de sagacitat, d'erudició, de bon gust, de patriotisme; pera que, fins los infants que van a primeres lletres vegin lo nom de Juan Lluís Vives y estimin son recort, pensèm donar a conèixer la primera traducció Catalana d'un dels seus llibres menors, més voltes estampat en totes les llengües d'Europa, pensèm publicar en Català lo seu llibre dels *Dialechs*.

Desitjant també que l'homenatge nostre al gran Valencià sia un altre pedreta del patriòtic monument que entre tots hem d'aixecar en honor y reverencia de la gloriosa llengua Catalana, que vulla Deu sia parlada fins a les més llunyanes generacions.

*Terminat a vora mar, a Sitges,
lo dia de Santa Tecla
del 1913*

CONTESTACIÓ

DE

D. Ramón D. Perés

Senyors Acadèmíchs:

Per primera vegada rebo de vosaltres la honrosa comanda de portar en una d'aquestes solemnitats la veu de la insigne Corporació que'm sembla que era ahir quan me va obrir los braços admetentme entre'ls seus, y per etzar curiós, però molt natural en la estimada terra hont vivim, jo, l'últim de vosaltres, més avesat al conreu de la llengua castellana que al de la que ilustraren tants gloriosos prosistes y poetes de Catalunya en temps de l'antigor y en l'època moderna, haig de parlarvos avuy en català, com un humil deixeble ple de vacilacions devant dels mestres. Excuseume, senyors, si no ho faig tan clàssicament com correspondria a aquesta ilustre Acadèmia y com moltíssims de vosaltres sabriau fer, perque no n'hi ha prou ab la bona voluntat pera atenyer lo que sols lo constant estudi y la costum no interrompuda logren bella y sabiament; mes fora en mi descortesia respondre en la llengua que més he conreuat, y no en la que veritablement escau are pera donar la benvinguda al nou company, que ple de mereixements arriba a aquesta casa. Ell ha sigut precisament considerat, ja d'anys, com una de les autoritats ab que compta avuy la llengua catalana, que li deu no poques elegancies d'un gust influït per la cultura cosmopolita y no menors riqueses tretes de l'abundosa mina del llenguatge popular.

Senyors: no és ahir que va començar a sentir-se a Catalunya ab viu interès lo nom de D. Joseph Pin y Soler. Constitueix ja lo seu *debut* literari un recort de la juvenesa pera alguns de nosaltres, y parlarvos d'ell és com tornar a la vida una època agradable en que nostres entusiasmes, un xich irreflexius, anaven del naturalisme al realisme, desitjant ja ovirar les fites d'un nou idealisme que després havia de venir ab major força, ab més de la que potser podiem imaginarnos. Encare alguns admiravem les derrereres noveles d'uns quants *deus majors* de la literatura francesa, que'ns semblaven la mateixa perfecció, quan lo senyor Pin y Soler, ja madur, ja ple d'aquell suau escepticisme del home que ha vist molt món y ha viscut entre races ben diferents de la nostra, ens donava, del 1887 al 1889, tres noveles catalanes, que no s'assemblaven del tot a les que constituïen en aquell moment lo nostre ideal, ni eren tampoch l'acostumada novela catalana de sempre, la que fixava més la vista en la propia terra que en les demés. Aquell autor constituïa una novetat en més d'una acepció d'aquesta paraula, y per serho, tal volta lo guaytàrem un moment parpallejant fins que'ns haguerem acostumat del tot a la seva personalitat, afirmativa, rica de tot l'oxigen respirat a plens pulmons, no sols dintre de las fronteres de sa patria, sinó més enllà, molt més enllà d'elles. Portava la primera novela la data de «Marsella, istiu de 1870»; la segona havia sigut escrita, segons també fa constar, a Bruseles, en 1875; la tercera no porta data y es de suposar que va ser produhida entre nosaltres bastants anys després de les anteriors. Aqueixos tres llibres eren *La familia dels Garrigas*, *Jaume y Niobe*: una trilogia que va descapdellant los fets d'una familia y dels que la volten en un recó del Camp de Tarragona, barrejant intensa y curiosament tot un arsenal d'elements de la terra ab un altre de recorts estrangers a ella. S'endevina que tot allò és més o menos viscut, y té un valor molt real en la historia de la novela catalana. La traducció francesa de la primera d'aquestes obres, que va ser publicada en 1906, obtingué grans elogis a França.

Més no's contentà lo Sr. Pin ab guanyarse ràpidament altíssim lloch com a novelista català, y en 1890 s'estrenava a Barcelona una comedia seva: *Sogra y Nora*; en 1891 dugues més: *La Viudeta y la tia Tecleta*; y en 1892 un drama: *La sirena*. Fins a 1910 no tornem a trobarlo conreuhant lo teatre ab una comedia de saló titulada *Poruga*. Aqueixes cinch obres, constitueixen

lo seu caudal com autor dramàtic, y unes pàgines que segueixen a la comedia *La tia Tecleta* donen fe de que no sempre la nostra crítica va encoratjar al Sr. Pin y Soler en lo teatre, com sol succehir moltíssimes vegades als novel·listes que tenen ja feta una anomenada com a tals. No obstant, los crítichs van celebrarli en diverses ocasions no pocs acerts que qualificaren de magistrals.

Cert ayre modern, de veritat, de naturalitat, de fina observació, de diàlech just y sobri, y'l desitj d'obrir nous camins, independents dels convencionals, deuen ser notat, com en ses noveles, en aqueixes obres del Sr. Pin, que la historia del teatre català no pot oblidar y que demostraren que nostre company tenia qualitats de dramaturg al mateix temps que de novel·lista.

Però hi ha encare més aptituts en ell: com a viatger, com a humanista, com a home d'art y d'estudi, ha escrit los bells e interessants volums titulats *Vària y Orient*; les traduccions del llatí al català del *Elogi de la Fol·lia*, de Erasme, de dugues series dels *Coloquis familiars* y del *Llibre de civilitat pueril* del mateix; de la *Utopia*, de Thomas More; y té en premsa *Didiechs de Lluís Vives*, proposantse donar també a la llum diverses obres de Maquiavel, Bacon, etc. Pera completar la llista dels llibres que ha donat a llum cal citarne alguns més: *Lo Miracle del Tallat*, llegenda; la antologia titulada *Sonets d'uns y altres*, hont demostra ses aficions crítiques; un tractadet d'educació popular que porta lo titol de *Regles morals y de bona criansa*, y un altre magnificament imprès y molt curiós: *Problemes d'escachs d'autors catalans contemporanis*. Es ademés traductor al francès d'una obra científica d'en Ferràn Alsina. Com veyèu l'activitat del Sr. Pin y Soler és múltiple, y examinantla es troba just lo qualificatiu que en la premsa se l'hi ha donat de modern poligraph català.

Fill del erudit y del artista, que s'agermanen profitosament en lo Sr. Pin, és lo notable y interessant discurs que acaba de llegir. Qui tant temps ha viscut en íntima relació espiritual ab dos estrangers com Erasme y Thomas More, ha triat, pera sa presentació aquí, a una altre gran figura, que per ser d'origen valencià és, abans y are, ia d'un català més, qual gloria considerem com altíssima honra d'aquella Catalunya que resulta en nostre cor molt més gran de lo que la moderna Geografia ordena en los seus mapes. Joan Lluís Vives ha sigut ja evocat tan magistralment en lo discurs del nou acadèmic que per volun-

tat propia no faria jo altre cosa que elogiar les paraules de nostre company, sense afegir res pel meu compte a lo que ell ha dit; mes la costum m'imposa el dever de fer algún comentari a lo que, indubtablement, podria passarsen molt bé, perque mes paraules han de quedar molt per sota del text que les ha motivades.

La figura de Lluís Vives és una d'aquelles que fins per sos destins té alguna cosa de catalana, en el sentit de que'ls mereixements són en ella superiors a la gloria que'l món l'hi reconeix; en el sentit de que la força de l'intel·ligencia y l'originalitat no varen anar sempre en nostre pensador acompanyades del do personal de ferseles valer per medi de l'audacia, de l'aplom, de l'enginy pera aprofitar totes les oportunitats que podien presentàrseli de surar en la lluyta de la vida, d'imposarse sorollosament y conservar ab habilitat les posicions guanyades. Se'n deixà perdre quan comptava ab los favors dels reys, y fins en la historia literaria d'Espanya hi ha un fet que han remarcats dos escriptors estrangers: un francès, l'altre anglès, y que ha mencionat també lo Sr. Pin en lo seu discurs: me refereixo al total oblit del nom d'en Vives en la *Historia de la Literatura española* de Ticknor. Jo trovo encare menos excusable que'l Sr. Pin aqueixa omisió, que perteneix al número de les que sols perjudiquen a aquell que les comet, de les que semblen inexplicables quan se veuen a distancia, perque encare que'n Vives escrigués en llatí no podia deixar de recordàrsel allí en una o altre forma, com s'ha fet després, y ab certa extensió, per cert, en altre historia de la literatura espanyola molt més compendiada: la del benemèrit Fitzmaurice-Kelly, a qui tant deu Espanya. En cambi, ningú's descuida may de citar a Erasme, no sempre per propi impuls, sinó moltes vegades per seguir la rutina, que sol tenir en lo camp de la crítica molta més importancia de lo que sembla ⁽¹⁾.

Afortunadament, lo que uns no recorden altres ho treuen a la llum del dia, y de la reacció que ha anat formantse en favor d'en Vives és una mostra excelent lo llibre del professor Foster Watson, que també ha citat lo Sr. Pin, y que va publicarse a Anglaterra fa poch mesos ab lo titol de *Vives: On Education*. Permeteume, senyors, que jo per ma part fassi constar aquí que'l professor Foster Watson, que mereix entusiasta agrahiment de tots los espanyols, ha col·laborat també fa poch a una gran obra catalana: la serie de treballs del *Institut d'Estudis catalans*, un dels quals porta la seva firma ⁽²⁾. En aquell llibre més

amunt anomenat, fill d'una fonda admiració, arriba a preguntar-se l'autor si no hi ha suficients motius per considerar a Lluís Vives com el més gran director del moviment educatiu en la primera meytat del segle XVI, y considera tan útil la seva influència, encare avuy dia, que'l cos principal de la seva obra'l constitueix la traducció de part d'una d'en Vives: *La transmissió dels coneixements*. Nosaltres no haurèm arribat a vulgarisar lo *De Disciplinis*; però algú ha pres ja nota de que'ls alemanys ne tenen tres edicions publicades en lo seu idioma, desde l'any 1881 al 1896, com a tribut a la millor obra sobre educació que va escriure Vives.

Tant lo seu estil, digne, sobri, reposat y elegant, com lo seu fons, són admirables mostres d'una alta intel·ligència plena de sentit crítich, de discreció y d'un instint pràctich que lo mateix lo fa ser del seu temps que del nostre, constituhint una curiosa prova d'adivinació de lo que hi ha d'etern en certes aspiracions y en certs problemes.⁽³⁾ Jo recomanaria ab gust a tothom que coneixgui una mica a fons la llengua anglesa la lectura d'aqueixa traducció de que vos parlo y del pròlech que l'acompanya, no sols per l'orgull patriòtich que podem sentir nosaltres devant dels comentaris que l'enriqueixen, sinó per lo molt que pot allí aprendre'l lector, malgrat no tractarse més que d'una traducció de caràcter científich, respecte al ben pensar y al ben parlar de nostre Vives. Perque ell no és tan solament un model de filosofhs, d'educadors, d'homes consagrats al intens conreu del pensament, sinó que és un magistral home de lletres, que si's proposa escriure espontània y clarament, vol també que les seves ensenyances se comuniquin al lector ab cert plaer per part d'aquest, donchs «no escau als grans assumptos lo ser tractats d'una manera pobre y baixa». Té, en una paraula, aquella cortesia de la forma que fa agradables certes obres mestres, producte d'intel·ligències que saben ser grans en tot lo que emprenen, y que tan propia és dels temps cultíssims del Renaixement.

Nascut en aquell any d'excepcionals aconteixements en que'ls Reys Catòlics conqueriren a Granada, en que Colón descobrí l'Amèrica, y en que foren expulsats los jueus d'Espanya, semblava venir al món pera formar part d'una època de grans deses com poques vegades s'hagi vist. Tots sabèu que era l'època de Miquel Angel, de Savonarola, de Maquiavel, del Papa Alexandre VI, valencià com nostre filosofh, de Lleonart de Vinci, de Boticelli, de Mantegna, de Rafael, del Ticià, del Tintoret-

to, del Veronès, de Benvenuto Cellini, del Ariosto, dels Mèdicis, del Cardenal Pere Bembo, de Sannazar, lo *Virgili cristià*, del historiador Guicciardini, de la famosa Victoria Colonna, dona d'excel·lent cultura y inspiració, y de tants altres il·lustres noms, qual llista fora interminable, que constituïen una gloriosa auriola pera la Itàlia del Renaixement; l'època de Calvi, de Rabelais, de Francisco I, de Climent Marot, de Guillem Budeu o Budé a França; de Lutter, d'Holbein, y de Durer a Alemanya; d'Erasme a Holanda y de Copèrnic a Polònia; de Thomàs More, que val per tota una generació, d'Enrich VIII y de sa il·lustrada muller Catarina d'Aragó, a Anglaterra, centre llavors d'un renaixement helenista a Oxford, hont s'aplegaren los mateixos Erasme y Vives; l'època de Carles V, de Cisneros, de D. Diego Hurtado de Mendoza, de Garcilasso, del barceloní Boscó, mestre de poetes y més encare de prosistes castellans ⁽⁴⁾, de Sant Ignasi de Loyola, de Fr. Bartomeu de las Casas, de Fr. Lluís de Granada, del venerable Joan de Avila, de Joan de Valdés ⁽⁵⁾, d'Antonio de Guevara, de Pero Mexía, de Florián de Ocampo, de Gabriel Alonso de Herrera, lo tractadista d'Agricultura, de Servet, d'Hernàn Cortés, de Francisco Pizarro, de Balboa, de Lebrija, qual gramàtica castellana sortí a la llum lo mateix any en que naixia nostre gran pensador valencià; del teatre de Gil Vicente, de Joan de la Encina y de Torres Naharro, als qui devia seguir aviat Lope de Rueda; de la publicació de *La Celestina*, considerada com a principal base castellana y model de la novel·la picaresca ⁽⁶⁾, continuada després ab l'anònim *Lazarillo de Tormes*, y finalment de la infantesa o juvenut de Santa Teresa de Jesús, de Fr. Lluís de Lleó y de Felip II, a Espanya; l'època de Magallanes, de Vasco de Gama y de Camoens a Portugal, encare que l'immortal poeta era un jove de 16 o 17 anys quan morí Vives; l'època en que la mateixa Valencia, anomenada per Menéndez Pelayo «la vera Atenas de la corona d'Aragó» y particularment interessant pera nosaltres en aquest cas, terminava la seva magnífica Llotja de la Seda (1498) fundava la seva Universitat (1502), donava gran impuls a la propagació de la impremta, introduhida a Espanya recentment, segons sembla probable, per ella mateixa, y'ns ofería una serie d'hommes d'estudi, de novel·listes y poetes com Joan Roig de Corella, Jaume Gazull, Bernat Fenollar, Narcís Vinyoles, Joan Escrivà, Joan Martorell, Miquel Pérez, y aquella Sor Isabel de Villena, tan admirada en lo seu temps ⁽⁷⁾.

De literat y fins de poeta tenia quelcom lo mateix Vives, y una de les característiques del seu temps fou precisament una afició literaria; la de la lectura dels llibres de Cavalleries, entre'ls quals no podem oblidar aquell *Tirant lo Blanch*, imprès a València en 1490, dos anys abans de nàixer nostre polígraph ⁽⁸⁾. Donchs bé: Vives precedí d'un segle a Cervantes en condemnar durament la lectura d'aquella classe de llibres, fet que ja notà D. Adolf de Castro ⁽⁹⁾; com fou també un predecessor del Fr. Lluís de Lleó que escrigué *La perfecta casada* ⁽¹⁰⁾; com suggerí multitud d'idees a grans pensadors posteriors. Pera fervors càrrech d'això y molt més, repasseu, senyors, la monumental obra que'l meritíssim escriptor Sr. Bonilla y San Martín dedicà al estudi complert de Vives, y vos sentireu orgullosos d'una gloria tan ferma que si'ls estrangers la admiren y en lo antich influí en molts, va encare unida en l'època moderna a recorts tan agradables pera nosaltres com los de la escola escocesa a Catalunya en lo segle XIX, y principalment a Martí d'Eixalà y a Llorens y Barba. D'aquell grupo, diu lo Sr. Bonilla que «no hi ha relació més immediata que la mantinguda per Vives ab la escola escocesa».

Demaneu a Oxford, hont ell ensenyà, y a Bruges, hont visqué, si encare'l recorden los més cultes, aquells pera'ls quals lo passat no ha mort, sinó que, com la hermosa de la llegenda, sols dorm esperant qui sàpiga despertar-lo. Pera una y altre ciutat és una gloria; y a Bruges, lo seu modern poeta en prosa y vers, Rodenbach, s'honorava en ajudar a estudiarlo y a fer parlar d'ell. L'obra del Sr. Bonilla va serli dedicada en agra-himent.

Uns vuyt anys feya que havia mort Vives quan Carles V envià a buscar als païssos de Flandes al seu fill Felip II, y en la curiosa y pintoresca relació del viatge que escrigué Calvete de Estrella, y que m'és grat citar de la bella primera edició d'Ambers de 1551, porque sembla encare conservar l'aroma del temps, al arribar a Bruges diu: «son los de Brujas entre los flamencos más cortesanos, liberales, afables, pulidos en sus trajes y vestidos y muy ricos... Hay entre ellos hombres doctos... Fué muy estimado de ellos y con razon Luis Vives, que fué uno de los varones más señalados en letras de nuestros tiempos, natural de Valencia, ciudad y reino de España. Hizose vecino y morador de Brujas, casándose con una doncella».

Com un dels homes d'aquell temps «més assenyalats en lle-

tres» se'l reconeixia, y com un dels que en no poques coses s'adelantaren a l'època en que vivim se'l va reconeixent cada dia més. Però quelcom l'hi falta (y una part d'aquest vuyt pensa omplirla'l Sr. Pin y Soler): que siguin los espanyols, que siguin sobre tot los catalans y valencians, los que més contribueixin a popularisarlo, a traduirlo, a fer extractes y comentaris, a fer manuals moderns, explicant ses teories, a fi de que com en altres païssos sonen sempre los noms d'Erasme, de Thomàs More y de Lord Bacon, soni també ab freqüencia en lo nostre lo de Lluís Vives, y sàpiga lo gran públich, sense dificultats, sa influencia en los avenços de la cultura general, sa representació en la historia de les idees, ses adivinacions de lo que segles posteriors al seu han consagrat.

HE DIT

NOTES

(1) Menéndez Pelayo, en lo vol. II de sa *Historia de los heterodoxos Españoles*, diu d'Erasme:

«A pesar de mi afición á ciertos escritos de Erasmo, no dejaré de confesar que hay mucho de exageración en los elogios que de él se hacen. Ingenio y gracia nadie se los negará ciertamente; pero el más apasionado de sus admiradores no dejará de conocer que sus méritos son inferiores á su fama. ¿Qué nombre oscurece al suyo entre los humanistas del Renacimiento? Y, sin embargo, Erasmo escribe el latín con mucha menos corrección y pureza que Bembo o Sadoletto; sus poesías valen muy poco comparadas con las de Angelo Poliziano, Sanázaro, Vida y el mismo Juan Segundo, holandés como Erasmo. En lo poco que trató de filosofía es un escritor insignificante, sobre todo al lado de Luis Vives. Aun en sus mismas *facetas* tan ponderadas, en los *Coloquios*, en el *Elogio de la Locura*, cede el humanista de Rotterdam en amenidad y soltura a Pontano y á Juan de Valdés.»

(2) *The Spanish Element in Luis Vives*, per Foster Watson, en *Arxius de l'Institut de Ciències*, any II, n.º 1 (Institut d'Estudis Catalans; Barcelona, 1913).

(3) Lo Sr. Bonilla y San Martín, en sa obra *Luis Vives y la Filosofía del Renacimiento* (Madrid, 1903, pág. 686), fa notar que la pedagogía de Vives és lo més conegut de sa doctrina, y en tota la part del seu llibre qu'ell titula «Las doctrinas», historia admirablement les idees de Vives. Aixís, per exemple, en la pág. 529, lo presenta com a un devanter en lo concepte modern de la Historia. «Las afirmaciones de Vives relativas á la Historia, de las que algo hemos dicho ya, ofrecen excepcional importancia. Por ellas puede ser considerado como uno de los iniciadores de la nueva corriente, defendida en España, entre otros, por el P. Andrés, por Campomanes, por el P. Martín Sarmiento, por D. Juan Pablo Forner y por D. Gaspar Melchor de Jove-Llanos, y aplicada por Masdeu, Capmany, Tapia, Gonzalo Morón, Pérez Pujol y Altamira.»

(4) No per la altura de sa inspiració ni per la constant perfecció de la mètrica, sinó per la introducció de formes noves en la poesia castellana, que arrelaren fonament, és per lo que pot donarse a Boscá lo qualificatiu de mestre de poetas castellans, malgrat tot lo que se l'hagi discutit o desdenyat; mes per lo que respecta a ser mestre de prosistes en llengua castellana ben terminantment ha quedat establert després de lo dit per Menéndez Pelayo en son hermos llibre *Boscán (Antología de poetas líricos castellanos, tomo XIII)*, Madrid, 1908, pàgines 110 y següents) Veginse algunes de ses afirmacions: «De este modo sabrosísimo escribía la prosa Boscán, y no sé cuantos castellanos de su tiempo podrían competir con este *forastero en la lengua*». «Sin temor afirmamos que por este solo libro merece ser contado Boscán entre los grandes artifices innovadores de la prosa castellana en tiempo de Carlos V.» «Entendidas así las cosas *(es a dir, tenint en compte que's tracta d'una traducció y no d'una obra original)* no es hipérbole decir que *El Cortesano*, pre-cindiendo de su origen, es el mejor libro en prosa escrito en España durante el reinado de Carlos V.»

Garcilasso deya d'aquesta famosa traducció de *El Cortesano*, de Castiglione, feta per Boscá: «Guardó una cosa en la lengua castellana que muy pocos la han alcanzado, que fué huir del afectación sin dar consigo en ninguna sequedad...» ¿No's nota aquí la influencia del carácter català, que fins escrivint en castellà porta a aquest idioma una nota propia, enemiga de la afectació? Crech que deu ser això un motiu d'orgull pera'ls catalans, y que no sempre's fa valer tant com caldria.

(5) De Joan de Valdés diu Fitzmaurice-Kelly en la 2.ª edició francesa de sa *Littérature Espagnole* (Paris, 1913, pág. 223): «Juan de Valdés, partageant les sympathies érasmiennes de son frère, le suivit avec plus de talent dans son *Diálogo de Mercurio y Caron* (1528), satire anonyme à la manière de Lucien, où sont condamnés les abus ecclésiastiques et les tentatives

d'Henry VIII de divorcer avec Catherine d'Aragon, tante de l'Empereur. Abondant en allusions malicieuses, cette satire est une des plus belles œuvres en prose castillane qu'ait produites le XVI siècle: Cervantes en a tiré profit, comme on le verra en comparant les conseils du roi à son fils avec ceux de D. Quichotte (II, cap. XLII, à Sancho Panza.)

Per sa importància en la història de la filologia castellana l'obra de Joan de Valdés que més sol citar-se és son *Diálogo de la lengua*, que és de 1536.

(6) Vegis més endavant la nota en que'l Sr. Rubió y Lluch fa notar l'opinió de Milà y Fontanals respecte al *Llibre de Concells* de Jaume Roig.

(7) De Roig de Corella acaba d'imprimir-se una bella edició ab aquest títol: *Obres de J. Roig de Corella publicades ab una introducció per R. Miquel y Planas, segons els manuscrits y primeres edicions.* Barcelona, MCMXIII.

Anteriorment havia donat també a la estampa lo Sr. Miquel y Planas: «*Cançoners satírics valencians dels segles XV y XVI, publicats ab una introducció y notes per R. Miquel y Planas en vista dels manuscrits y edicions primitives.*» Barcelona, MCMXI. En aquesta obra poden estudiarse fàcilment, gracies al treball del Sr. Miquel, los autors que havem citat. D'ells nos permetrem aquí únicament cridar l'atenció sobre Miquel Pérez com a figura important de València en aquella època. És autor del «*Llibre del menyspreu del món e de la imitació de Nostre Senyor Deu Jesucrist*, compost per Joan Gersson, conceller de la ciutat de París. Dirigít a la Il·lustre Senyora dona Isabel de Villena, abadesa de la Trinitat de València.»

Aquesta mateixa Isabel de Villena és la autora de la «*Vita Cristí*, en valencià, impresa a València en 1497, després d'haver mort dita Sor Isabel. (Consulta la revista *Bibliofilia*, pàgs. 217 y 218, n.º corresponent a setembre de 1912.) Son editor és lo ja citat D. R. Miquel y Planas, qui diu, parlant de la «*Vita Cristí*» que és a son entendre «la més important de les produccions literàries catalanes basades en los textos bíblics.»

Encara que nostre modest treball no passi de ser una ràpida enumeració, sense verdader caràcter erudit, dirèm que de la època de Vives, que ho és de decadència per la literatura catalana, són també los canonges de la Catedral de Barcelona Francisco Tarafa y Geroni Pau, lo primer cronista y heraldista, autor de la *Crònica de cavallers catalans* y altres obres, y lo segon, jurisconsult, cambrer d'Alexandre VI y bibliotecari de la Vaticana. (V. Torres Amat.)

Pere Miquel Carbonell, autor de les *Cròniques d'Espanya* és igualment d'aquella època. Nasqué en 1434 y morí en 1517. (V. *Opusculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell, ilustrados y precedidos de su biografía documentada por D. Manuel de Bofarull y de Sartorio*. Vol. primer.)

Francesch Alegre és també altre figura digna de menció. Publicà a Barcelona, en 1491, sa traducció catalana de les *Metamorfosis d'Ovidi* (V. Torres Amat), y és autor d'altres obres, de les que ha publicat D. R. Miquel y Planas en sa «*Nova Biblioteca catalana*», dugues que formen part del *Jardinet d'orats*: lo *Somni de Francesch Alegre* y'l *Rahonament entre Francesch Alegre y Speranza*.

Los mulforquins Jaume y Francesch d'Oleza mereixen també una menció en la literatura catalana de l'època (V. Bover, Biblioteca de escriptors balears.) D'altre mallorquí famós parla també Bover: d'Arnau Albertí, nascut en 1480 a Muro y mort a Pati (Itàlia) en 1545. Albertí fou nomenat bisbe de Pati en 1534 per l'Emperador Carles V, sent consagrat en la Catedral de València. Fou inquisidor a Palermo y virrey interi a Sicília. Entre'ls seus escrits sembla que figura, segons Bover, «un tratado que probablemente le acarreo mucha importancia y nombradía, pues en él se ventilaba la validez del matrimonio de doña Catalina, tía del Emperador de Austria Carlos V, con Enrique VIII, rey de Inglaterra. Tanta elocuencia mostró Albertí en este escrito, que su parecer venció y fué preferido a los infinitos que entonces se dieron sobre el particular por los más insignes varones de aquel tiempo, é inclinó el ánimo de Su Santidad á favor de los derechos de la reina.»

Altres eximí contemporanis entre'ls catalans que allavors vivien apartats de Catalunya fou *Chariteo* (Carideu, segons Torres Amat, *Bernat* o *Benedetto Gareth*, segons altres), que escrigué en italià, arribant a ser famós poeta. (V. Torres Amat y Menéndez Pelayo, *Boscán*). En aquesta última obra hi han interessants dats relatius a Catalunya. Poden consultarse igualment *El Renacimiento clásico en la literatura catalana* (discurs de recepció en aquesta Acadèmia de D. A. Rubió y Lluch ab lo de resposta de D. C. Vidal de Valenciano, en 1888), y *Barcelona en 1492*, conferència de D. Salvador Sanpere y Miquel, donada al Ateneu Barcelonès en 1892.

(8) Nostre il·lustre company d'Acadèmia D. A. Rubió y Lluch, qual autoritat literària és ben reconeguda, escriu lo següent:

«Lo primer llibre de cavalleries imprés en la península és lo *Tirant lo Blanch*, qual

edició princeps de València és de 1490; la primera edició autèntica del *Amadís* és de 1510, y la del *Falmerin* de 1511.»

«Mes abans del *Tirant*, la literatura catalana, havia produït veritables noveles ab los noms de *noves*, *visions* y altres, y valentse principalment del vers, forma preferida pera les narracions imaginades. En Milà y Fontanals fou lo primer en assegurar, y sa opinió és avuy per tothom admesa, que lo *Llibre de concells o de les dones* de Jaume Roig és estat lo model d'un genre molt conresat en la literatura castellana, ab lo nom de novela picaresca. Novela realista com la den Roig ve a ésser en molts indrets la *Disputa del ase*, de fra Anselm Turmeda, plena de aventures y episodis trets de la vida dels frares catalans del catorzè segle. De manera que'l llevat satírich y naturalista, principal sagell de la producció fantàstica espanyola de la època d'or, lo trovèm ja de molt abans en la catalana, com la seva principal característica.» Antoni Rubió y Lluch. *Observacions preliminars al Curial y Guelfa*, novela catalana del quinzè segle. Barcelona, 1901. Publicació de la Academia de Bones Lletres.

(9) Heus aquí les paraules de D. Adolf de Castro en el vol. LXV de la «Biblioteca de autores españoles», que no per ser conegudes o fàcils de conèixer deixen de ser ben curioses:

«Precedió Luis Vives en un siglo á Miguel de Cervantes Saavedra en combatir la invención y la lectura de los libros de la andante caballería; y por cierto que el criterio del gran novelista es exactamente igual al del filósofo valenciano. Véanse sus palabras:

«¿Qué uso es éste, que ya no es tenida por canción la que carece de deshonestidad? Todo esto debrian curar las leyes y fueros, si quieren los administradores de las tierras que las conciencias estén sanas. Lo mismo debrian hacer de estos otros libros vanos, como son: en España, *Amadís*, *Florisandro*, *Tirante*, *Tristan de Leonís*, *Celestina*, *alcahueta*, madre de las maldades; en Francia, *Lanzarote del Lago*, *Páris y Viana*, *Ponto y Sidonia*, *Pedro Prövençal y Magalona*, *Melusina*; y en Flandes, *Flores y Blancafor*, *Leonela y Cananior*, *Curias y Floreta*, *Piramo y Tisbe*. Otros hay sacados de latín en romance, como son las Infacetisimas *Pacecias* y *Gracias Desgraciadas* de *Poggio* florentín, *Eurialo* y *Nise* y las cien novelas de Juan Bocaccio, los cuales libros todos fueron escritos por hombres ociosos y desocupados, sin letras, llenos de vicios y suciedad, en los cuales yo me maravillo cómo puede haber cosa que deleite á nadie, si nuestros vicios no nos trajesen tan al retortero; porque cosa de doctrina ni de virtud, ¿cómo la darán los que jamás la vieron de sus ojos? Pues cuando se ponen á contar algo, ¿qué placer ó qué gusto puede haber adonde tan abierta tan loca y tan descaradamente mienten? El uno mató él solo veinte hombres, el otro treinta, el otro, traspasado con seiscientas heridas y dejado por muerto, el día siguiente se levanta sano y bueno, y cobradas sus fuerzas, si á Dios place, vuelve hacer armas con dos gigantes y matarlos, y de allí sale cargado de oro y de plata y joyas y sedas, y tantas otras cosas, que apenas las llevara una carraca de genoveses. ¿Qué locura es tomar placer de estas vanidades! junto á esto ¿qué cosa hay de ingenio ni buen sentido, si no son algunas palabras sacadas de los más bajos escondrijos de Vénus, las cuales guardan decirlas á su tiempo para mover de quiecos á la que ellos dicen que sirven, si por ventura es dura de derribar? Si para esto escriben, mucho mejor les sería hacer libros de alcahuetería, con perdón de los oyentes; porque en otras cosas, ¿qué agudeza, ó que bien puede haber en unos escritores expertos en toda buena doctrina, que en su libro leyeron un buen libro? yo por mí digo de verdad que nunca vi ni oí á hombre que dijese agradarle sus obras de esto, sino á los que nunca tocaron ni vieron libro bueno, y yo también he leído en ello alguna vez, mas nunca hallé rastro ninguno de buen ingenio.»

Consultis sobre això, además de la obra citada del Sr. Bonilla, pág. 532, los *Orígenes de la novela*, de Menéndez Pelayo á la *Nueva Biblioteca de autores españoles*, vol. I, pág. CLI, hont pot veures l'original llatí de part d'aquestes frases de Vives en el cap. V., lib. I, del seu tractat *De institutione foeminae christianae* (*Vivis Opera*, t. IV de la ed. de València). Vegis també com a complement la pág. CXIV, vol. III, dels mateixos *Orígenes de la novela*, hont se comparen aquells judicis de Vives ab altres d'ell mateix.

(10) Aludim a l'obra de Vives, ja citada, *De institutione foeminae christianae*.